

ARCHEOLOGISCHE TERREINSTUDIE

HALEN, Nederstraat – zone 1

verslag

Bree, 16 maart 2013

HAAST

Historisch en Archeologisch Advies, Studies en Toegepast onderzoek

Rik van de Konijnenburg
Grauwe Torenwal 6/00/1
B-3960 Bree (BE)
Mob. 0496 209 018
e-mail: rik@konijnenburg.com

Haast-rapport 2013-04 / OE project 2013-065/ wettelijk depot: D/2013/12654/04
verwijzing: VAN DE KONIJNENBURG, R. (2013) Halen, Nederstraat – zone 1, Haast rapporten 2013-04, Bree

In opdracht van:
Groep Knippenberg nv
Industrieterrein Jagersborg 1007
B-3680 Maaseik
Contact:
harrald.peerebooms@bwknv.be
tel. 089 56 06 80

Site: Halen - Nederstraat

Vergunningsnummer: Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed:

Datum aanvraag: 18/02/2013

Datum vergunning: 21/02/2013-(065) – (aangetekende post: 5/03/2013)

Terreinonderzoek:

Leidend archeoloog: Rik van de Konijnenburg (vergunninghouder)

Archeologen: Joan Janssen – Jan Claesen

Grondwerken : Groep Knippenberg nv

Auteur: Rik van de Konijnenburg

© 2013 HAAST bvba, *Grauwe Torenwal 6/00/1, B-3960 Bree*

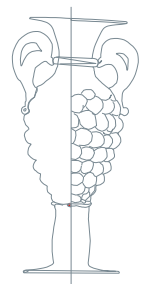
Foto's: HAAST – Rik vd Konijnenburg (tenzij anders vermeld)

Tekeningen: HAAST (tenzij anders vermeld)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

Wettelijk depot: D/2013/12654/04

Copyright reserved. No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without the permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Administratieve Fiche	Pagina 5
1° een inleiding	10
a) het project waarbinnen de opgraving is uitgevoerd met projectcode	10
b) begin- en einddatum van de periode waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden	10
c) de organisatie van het archeologische onderzoek en de naam van de natuurlijke persoon of rechtspersoon die door zijn actie of acties de ingreep in de bodem veroorzaakt of noodzakelijk maakt	10
2° een beschrijving van de vindplaats	10
a) de vindplaatsgegevens met vermelding van gemeente, plaats, toponiem, minimaal 4 xy- Lambertcoördinaten en alle bekende identificatiecodes	10
b) de topografische ligging van de vindplaats door middel van een situatiekaart van de vindplaats op basis van een topografische kaart. Als het om een digitale kaart gaat wordt bij voorkeur gekozen voor georeferendeerde GIS- en Autocad-bestanden en -plannen	10
c) een korte bespreking van de vindplaats in zijn archeologische context, zoals archeoregio, met vermelding van de geraadpleegde literatuur en database	11
d) de landschappelijke ligging, inclusief bodemkundige of geologische situering, grondgebruik en fysisch-geografische (literatuur)gegevens over de archeoregio	12
Geomorfologie	13
Bodemkundig	14
e) een projectie van de aangetroffen sporen op de bouwplannen	15
f) een projectie van de aangetroffen sporen op het kadasterplan	16
3° archeologische voorkennis	17
a) een omschrijving van desktop-voorstudie, consultatie en interpretatie van de Centrale Archeologische Inventaris inbegrepen	17
b) een omschrijving van eventueel archeologisch vooronderzoek, al dan niet zelf uitgevoerd	26
4° de onderzoeksopdracht; enkel met betrekking tot ZONE 1, kadastrale percelen 788L (partim) en 788M	28
Relatie tot eerder archeologisch onderzoek.	34
5 Besluit	36
6 aanbevelingen voor het vervolgonderzoek met betrekking tot de vindplaats zone 1	37

7° een samenvatting, met vermelding van de vraagstelling, van de gevolgde onderzoeksmethode en de resultaten	38
Antwoord op de gestelde onderzoeksvragen mbt tot Halen Nederstraat, zone 1	38
Tijdens de opgraving moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden	42
8° literatuur	43
9° bijlagen (inventariserende metagegevens)	44

1. Inleiding

Administratieve Fiche

Administratieve gegevens;	
a) naam van de opdrachtgever;	Groep Knippenberg nv Industrieterrein Jagersborg 1007 B-3680 Maaseik
b) de naam van de uitvoerder, hetzij het bedrijf, de instelling of de privépersoon;	HAAST bvba, Rik van de Konijnenburg, Grauwe Torenwal 6/00/1 - 3960 Bree – tel. 0496.209.018, email: rik.vandekonijnenburg@telenet.be
c) de naam vergunninghouder;	Rik van de Konijnenburg
d) beheer en de plaats van de geregistreerde data en opgravingsdocumentatie;	Grauwe Torenwal 6/00/1 - 3960 Bree
e) het beheer en de plaats van de vondsten en stalen;	Grauwe Torenwal 6/00/1 - 3960 Bree
f) projectcode;	Haast-2013-065
g) de vindplaatsnaam;	
h) de locatie met vermelding van provincie, gemeente, deelgemeente, plaats, toponiem en minimaal 4 xy-Lambertcoördinaten;	Provincie: Limburg Gemeente: Halen Deelgemeente: Halen centrum Toponiem: Nederstraat (straatnaam) Lambertcoördinaten: NW-hoek : x=202422,5 y=182278 NO-hoek : x=202438,5 y=182289 ZO-hoek : x=202448 y=182265 ZW-hoek : x= 202432,5 y=182262
i) het kadasterperceel met vermelding van gemeente, afdeling, sectie, perceelsnummer of –nummers en kaartje;	Halen, afd.1Sie B, percelen 788L (partim), 788M
j) een kaart van het onderzoeksgebied op basis van de topografische kaart op schaal 1:10.000, maar meer in detail, afhankelijk van de grootte van het projectgebied;	Kaart: cfrt infra
k) de begin- en einddatum van de uitvoering van het onderzoek;	Stratigrafische controle bouwput zone 1, uitgevoerd op vrijdag 15/02/2013
l) Actueel Bodemgebruik	Bouwterrein / deels pleinfunctie
m) Terreinoppervlakte	353,48 m ² (gemeten op http://geovlaanderen.agiv.be/gdiviewer)
1° een omschrijving van de onderzoeksoopdracht;	
a) een verwijzing naar de bijzondere voorwaarden, die zijn opgenomen in de vergunning;	Reden van de opgraving ¹ : De nv Knippenberg zal op het terrein 12 appartementen met kelders realiseren. Het project is ca 900 m ² groot (zone 1 + zone 2) en bevindt zich in de historische kern van Halen, ten zuiden van de kerk en langs de bekende archeologische site CAI 52153 (volle middeleeuwen)

¹ Overgenomen uit Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Halen-Nederstraat, Steven Mortier, erfgoedconsulent, februari 2013.

<p>b) een omschrijving van archeologische verwachtingen;</p>	<p>Halen² werd voor het eerst vermeld in 741 als Halon (van het Germaanse Halhum; bocht in hoogland). Ca. 741 vermeld als schenking van Robrecht van Haspengouw aan de abdij van St. Truiden. Vanaf ca. 1189 werd Halen toegevoegd aan het grondgebied Brabant. In 1206 verwierf Halen stedelijke vrijheden. Gelegen aan de grens van Brabant met Luik, aan de samenvloeiing van de Demer, Velpe en Gete, had de stad een strategische positie. Vermoedelijk kreeg de stad kort na 1189 reeds stadsmuren. De stad kende een bloeiperiode in de 14^e en 15^e eeuw. In deze periode was de stad zetel van een munt, was er een wisselkantoor (het Lombaardhuis) en een lakenhal. In de 16^e eeuw werd de stad herhaaldelijk aangevallen. Tot de 18^e eeuw werd de stad geplaagd door bezettingen, epidemieën, overstromingen en economisch verval. Pas in de 19^e eeuw begon Halen weer op te bloeien.</p> <p>De St Pieter in Banden kerk³ is een gotische kerk, waarvan het oudste nog bewaarde deel, de vierkante westtoren, uit de 13^e eeuw dateert. Tot 1852 werd er rond de kerk begraven, vooral ten noorden van de kerk. In 1853 werd er een nieuw kerkhof aangelegd ten noordoosten van de kerk. Na WO I werd ook hier niet meer begraven maar werd de begraafplaats verplaatst naar de Diestsestraat.</p> <p>CAI 52153 werd in 2007-2008 opgegraven door ARON⁴ via 2 vlakken. De opgraving werd bemoeilijkt door de hoge grondwaterstand en vervuiling door stookolie en zware metalen. In het noordwestelijk deel van de opgravingszone werd een deel van het 19^e-eeuws kerkhof aangetroffen. Belangrijke structuren waren een gebouw met fundamenteën uit ijzerzandsteen, 2 kelders, een houten, rechthoekig driebeukig gebouw en 2 ovens. De meeste sporen en structuren lijken uit de 12^e – 14^e eeuw te dateren. Een aantal greppels en paalsporen suggereren middeleeuwse en postmiddeleeuwse perceelsindelingen. Na consultatie van een geoloog bleek dat de veronderstelde moederbodem een erosiepakket was. Dit pakket bevatte Romeinse scherven, besmeten aardewerk en een 20-tal silexartefacten.</p> <p>Het huidige onderzoeksterrein valt uiteen in 2 zones:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zone 1: ten zuiden van de kerk en ten zuidwesten van CAI 52153, ca. 500 m² groot. Hier stond de voormalige pastorie. Door de uitbraak van de pastorie en de kelders is hier een grote put
--	---

² SCHLUSMANS, F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6N1, 1981 en LAUWERS, B. en BORGERS, K., *Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen. Onderzoek in opdracht van Bouwwerken Knippenberg nv*, ARON Rapport 17, 2008.

³ SCHLUSMANS, F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Hasselt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 6N1, 1981 en LAUWERS, B. en BORGERS, K., *Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen. Onderzoek in opdracht van Bouwwerken Knippenberg nv*, ARON Rapport 17, 2008.

⁴ LAUWERS, B. en BORGERS, K., *Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen. Onderzoek in opdracht van Bouwwerken Knippenberg nv*, ARON Rapport 17, 2008.

	<p>ontstaan. Vermoedelijk zijn er nog archeologische niveaus bewaard onder de put van de voormalige kelder cfr. onderzoek Aron in 2007/2008.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zone 2: ten zuiden van CAI 52153, ca. 400 m² groot, ligt nu braak.
c) de wetenschappelijke vraagstelling met betrekking tot het onderzoeksgebied;	<p>De opdracht bestaat uit een bureaustudie en een archeologische opgraving. Doel van de bureaustudie is een bijkomende archeologische evaluatie van het terrein. Tijdens de bureaustudie moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens? - Hoe was de oude perceelsindeling? - Hoe groot waren de verschillende huizenblokken? - Welke info is er nog te vinden over de voormalige constructies op het terrein? - Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief? - Welke info is er nog te vinden over oudere kerkfases- en kerkhoffases? - Wat is de ouderdom van het kerkhof? - Tot wanneer bleef het kerkhof in gebruik? - Werd het kerkhof ooit geruimd? - In welke mate is het terrein reeds verstoord? <p>Tijdens de opgraving moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat is de aard, de verspreiding en de datering van de sporen? - Wat is de relatie tussen de sporen uit de verschillende periodes? - Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden? - Zijn er structuren te herkennen? Wat is hun aard (functioneel / bewaringstoestand) datering, verspreiding en ruimtelijke samenhang? - Wat is het verband (functioneel, ruimtelijk, evolutie doorheen de tijd) tussen resten van huizen, achtererven en bijhorende structuren en eventuele resten van artisanale activiteiten? - Zijn er aanwijzingen voor artisanale activiteiten? Welke? - Welke elementen omvatten de erven en hoe zijn ze gestructureerd? - In hoeverre kunnen er gebouwenplattegronden worden herkend en kunnen er uitspraken worden gedaan met betrekking tot de typen plattegronden en functionele en constructieve aspecten van de gebouwen? Is er sprake van herstelfasen? Zijn er aanwijzingen voor interne organisatie binnen de gebouwen? - Zijn er post/laatmiddeleeuwse kelders aanwezig? Kan er iets gezegd worden over het type en functionele en constructieve aspecten van de kelders? Is er sprake van herstelfasen? Zijn er

	<p>aanwijzingen voor interne organisatie binnen de kelders?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat kan er gezegd worden over de bouwchronologie van het terrein op basis van bouwarcheologische en archivalische bronnen? - Kan het voormalige kerkhof afgebakend worden? Zijn er nog graven aanwezig of werd het kerkhof volledig geruimd? - Wat is de densiteit van de begraafing? Bevinden de graven zich in verschillende stratigrafische niveaus? - Wat is de bewaringstoestand van het skeletmateriaal? Wat is hun datering? Zijn er aanwijzingen over geslacht, de identiteit en/of de sociale status van de overledenen? - Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden? - Tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren de vondsten, wat is de vondstdichtheid en de conserveringsgraad? - Wat kan er op basis van het organische en anorganische vondstmateriaal gezegd worden over de datering, de functie de materiële cultuur en de bestaanseconomie van de site? - Wat zeggen de aangetroffen sporen over de welstand en levenswijze van Halenaar gedurende hun gebruiksperiode? - Kunnen de interpretaties van het bureauonderzoek en het onderzoek van Aron fijngesteld worden? - Wat zijn de verschillende landschappelijke elementen in het onderzoeksgebied? Hebben deze invloed gehad op de locatiekeuze van Halen als middeleeuwse stad? - Wat is de archeologisch relevante geologische en bodemkundige opbouw? In hoeverre is de bodemopbouw intact? Is er sprake van bodemdegradatie en/of bodemerosie, en wat vertelt dit over de intactheid van de sporen? - Is er effectief sprake van een erosiepakket? - Op welke hoogte bevindt zich de natuurlijke bodem? - Wat is het belang en de betekenis van de site binnen de bestaande kennis over de geschiedenis van Halen en de ruimere regio? Wat zegt dit onderzoek over het stedelijk weefsel van Halen doorheen de verschillende cultuurperiodes? - Hoe past de vindplaats binnen het regionale landschap uit deze specifieke periodes? Zijn deze vergelijkbaar met andere soortgelijke vindplaatsen uit dezelfde periodes of wijzen de resultaten op een specifieke functie of specifieke omstandigheden binnen de nederzettingen? Welke overeenkomsten en verschillen bestaan er met gelijkaardige vindplaatsen?
--	---

d) de doelen en wensen van de natuurlijke persoon of rechtspersoon die door zijn actie of acties de ingreep in de bodem veroorzaakt of noodzakelijk maakt;	De nv Knippenberg zal op het terrein 12 appartementen met kelders realiseren.
e) eventuele randvoorwaarden;	
2° eventuele raadpleging van specialisten;	
a) een omschrijving van de inbreng van specialisten als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname voor specialistisch onderzoek;	nvt
b) een omschrijving van de inbreng van specialisten als zij betrokken worden bij de conservatie.	nvt
c) een omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door personen die buiten het project stonden.	nvt
Overdracht vondsten / opgravingsarchief	
Verslag: Digitale en analoge kopieën	Groep Knippenberg nv Industrieterrein Jagersborg 1007 B-3680 Maaseik
	Dhr. Steven MORTIER / Werner WOUTERS Erfgoedconsulent Agentschap Onroerend Erfgoed Phoenixgebouw 8 ^{ste} verdieping Koning Albert II-laan 19, bus 5 B-1210 Brussel - Tel. 02 553 16 50 (2 exemplaren)
	Ingrid Vanderhoydonck / Annick Arts Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaams administratief centrum Hasselt Koningin Astridlaan 50, bus 1 B-3500 HASSELT
	KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIE WETTELIJK DEPOT Keizerslaan, 4 – 1000 Brussel (2 exemplaren)
	Stadsbestuur Halen Markt 14 B-3545 Halen
Toezichthoudende overheid	Vlaamse Overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed afdeling Limburg Mevr. Ingrid Vanderhoydonck / Annick Arts Koningin Astridlaan 50 bus 1 B – 3500 Hasselt

1° een inleiding;

a) het project waarbinnen de opgraving is uitgevoerd met projectcode;

Halen – Nederstraat zone 1 is het oostelijke deel van het terrein Halen Nederstraat; percelen Halen afd 1 Sie B, 788L(partim) en 788M. Voor dit project werd een vergunning tot opgraving bekomen onder licentie Onroerend Erfgoed 2013-065 op naam van Rik van de Konijnenburg, lic. Archeologie. De vergunningscode wordt overgenomen als projectcode.

b) begin- en einddatum van de periode waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden;

Op het terrein werd een stratigrafische evaluatie gehouden op 15 februari 2013. De vergunning werd pas op 21/02/2013 afgeleverd. Het veldwerk hield enkel het verplaatsen van opvulgrond in om de stratigrafie nader te kunnen bekijken en onderzoeken.

c) de organisatie van het archeologische onderzoek en de naam van de natuurlijke persoon of rechtspersoon die door zijn actie of acties de ingreep in de bodem veroorzaakt of noodzakelijk maakt;

Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd door HAAST bvba, Grauwe Torenwal 6/00/1, 3960 Bree. De volgende archeologen waren op 15/02/2013 aanwezig op het terrein: Rik van de Konijnenburg, Jan Claesen, Joan Janssen.

De veroorzaker van de actie: Groep Knippenberg nv, Industrierterrein Jagersborg 1007 – 3680 Maaseik

2° een beschrijving van de vindplaats;

a) de vindplaatsgegevens met vermelding van gemeente, plaats, toponiem, minimaal 4 xy-Lambertcoördinaten en alle bekende identificatiecodes;

De vindplaats is gelegen aan de Nederstraat in Halen-centrum, ten zuiden van de hoofdkerk, de Sint-Pieters-in-banden-kerk en vlak naast CAI vindplaats 52153.

Identificatie:

Halen,

Nederstraat z/n

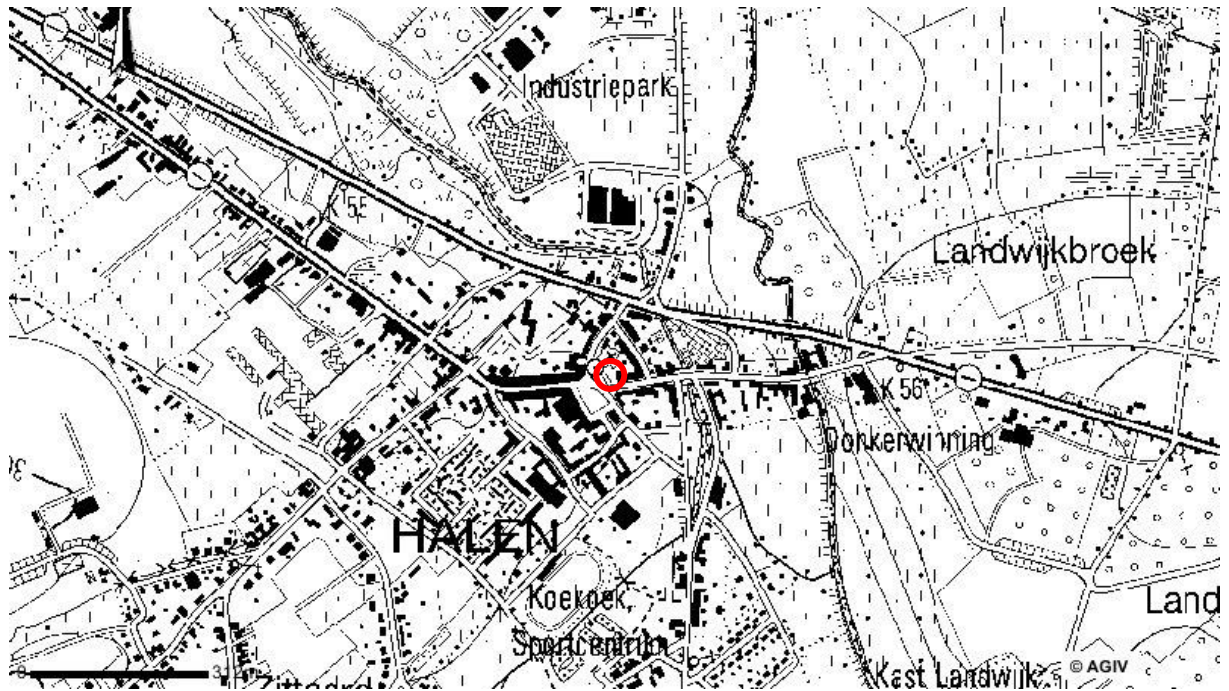
Lambertcoördinaten: de vindplaats situeert zich tussen volgende coördinaten:

NW-hoek :	x=202422,5	y=182278
NO-hoek :	x=202438,5	y=182289
ZO-hoek :	x=202448	y=182265
ZW-hoek :	x= 202432,5	y=182262

De geografische coördinaten zijn genomen met een gps-toestel *Bushnell Backtrack point 5 GPS*, gecontroleerd op www.agiv.be - GRB, geoviewer en er werd gebruik gemaakt van de omrekenstabellen van de coördinaten volgens de Steenhagen coördinantentransformator⁵.

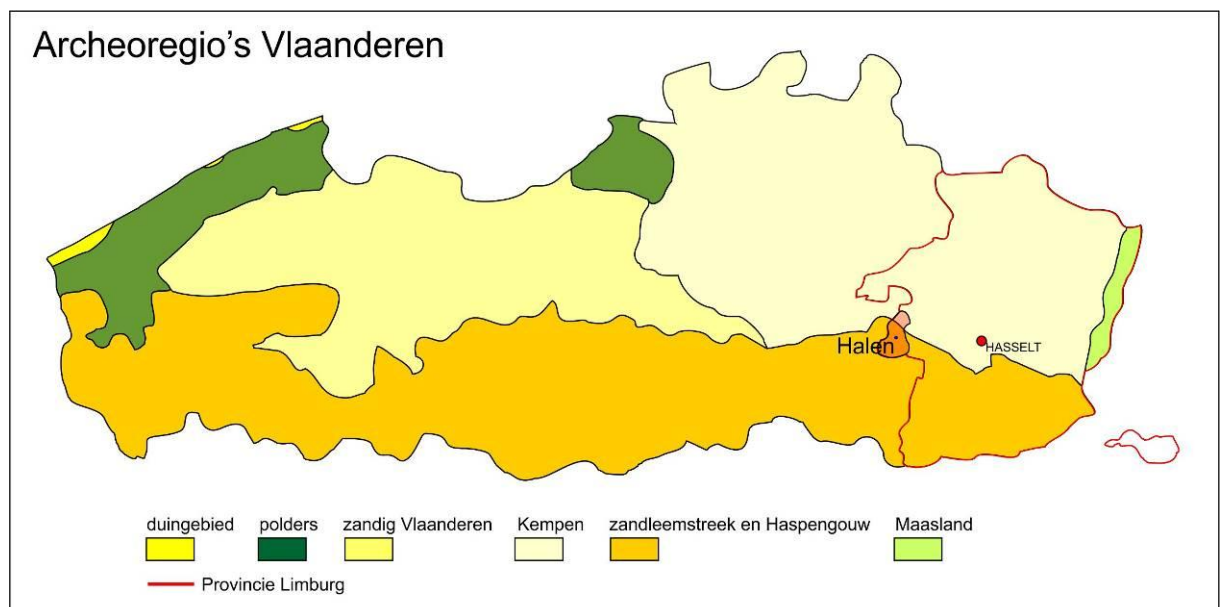
b) de topografische ligging van de vindplaats door middel van een situatiekaart van de vindplaats op basis van een topografische kaart. Als het om een digitale kaart gaat wordt bij voorkeur gekozen voor georeferencierte GIS- en Autocad-bestanden en -plannen;

⁵ <http://estevenh.home.xs4all.nl/1/frame/fr0.html>

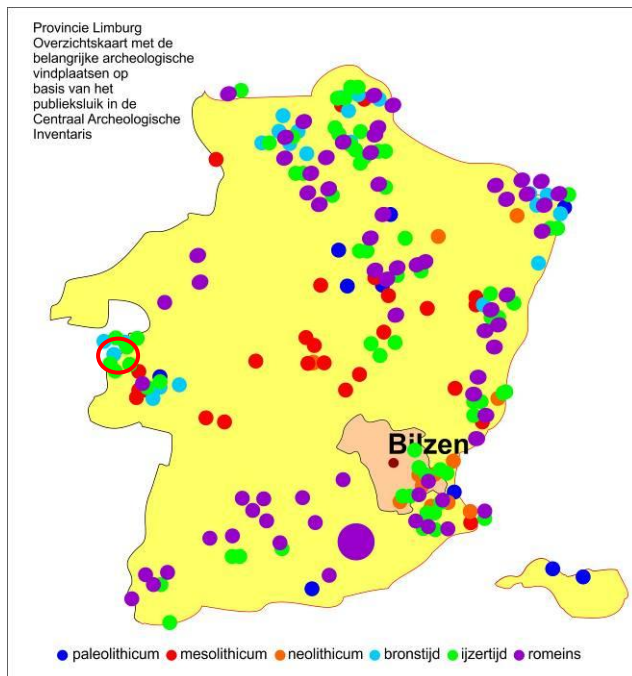
Het te onderzoeken gebied wordt ten zuiden begrensd door de Nederstraat, ten oosten door een overeind gebleven hoekhuis, staande aan de Nederstraat en de Industriestraat, ten noorden ligt het kerkveld van de Sint-Pieters-in-banden-kerk en een straatje, voetpad, deels nog gescheiden van het kerkveld door een muur, ten oosten ligt een gekasseid plein dat deels dienst doet als parking, deels ingenomen is door het monument van de gesneuvelden.

c) een korte bespreking van de vindplaats in zijn archeologische context, zoals archeoregio, met vermelding van de geraadpleegde literatuur en database;

Halen is te situeren aan de noordrand van de leemstreek. De streek is vooral bekend omwille van de Slag der Zilveren Helmen uitgevochten in augustus 1914 tijdens WOI.

Op onderstaand kaartje, opgemaakt op basis van de gegevens verkregen uit het publieksluik van de Centraal Archeologische Inventaris is Halen, rood omcirkeld, te situeren in een streek vooral bekend voor mesolithische, ijzertijd, bronstijd en enkele Romeinse vondsten. Meest bekend is het onderzoek uitgevoerd door dhr. L. Van Impe uitgevoerd in de jaren 1980 – 1990 te Donk, tussen Halen en Herk-de-Stad⁶.

Meer gedetailleerde informatie is te vinden in bronnen die ook publiek te raadplegen zijn zoals op <https://onderzoeksbalans.onroerendergoed.be> en, gedateerd als bron, de inventaris van Bauwens-Lesenne⁷.

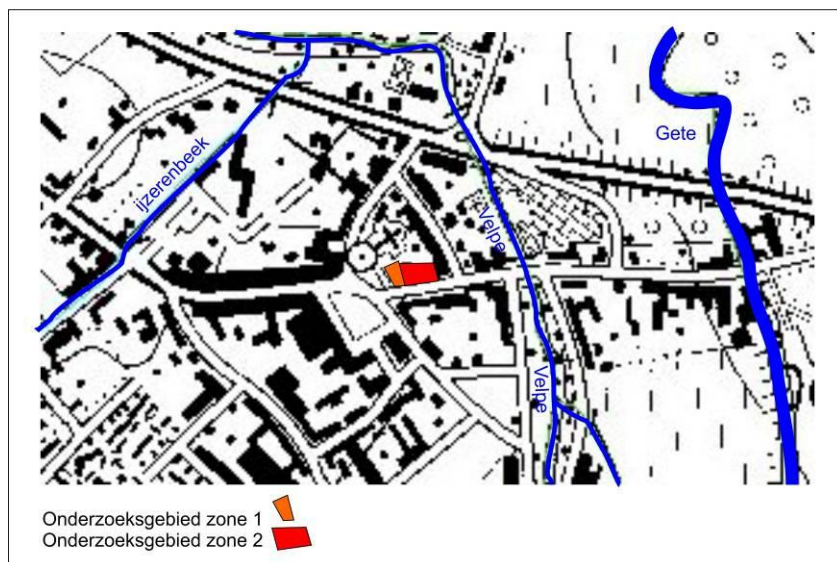
d) de landschappelijke ligging, inclusief bodemkundige of geologische situering, grondgebruik en fysisch-geografische (literatuur)gegevens over de archeoregio;

Geografisch gezien situeert Halen zich in het zuidelijke gedeelte van de Demervallei aan de noordrand van de Leemstreek. De Gete stroomt op ongeveer 250 meter ten oosten van het onderzoeksgebied, de IJzerenbeek op ongeveer 250 meter ten westen ervan. De Velpe stroomt parallel aan de Industriestraat en dwars de Nederstraat op ca 120 m ten oosten van de zoekzones 1 en 2. Het terrein helt licht af in oostzuidoostelijke richting.

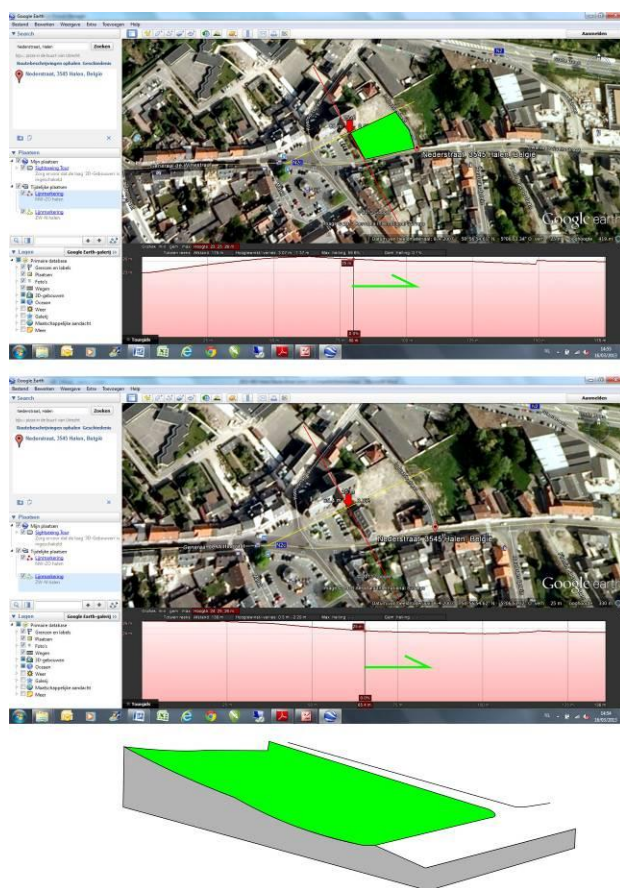
Uittreksel uit de Hydrografische kaart (©AGIV, www.agiv.be – geoloketten):

⁶ Onder meer : Van Impe L. 1983: *Het oudheidkundig bodemonderzoek in Donk (Gem. Herk-de-Stad) 1977-1982* in *Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roosens*, Archaeologia Belgica, 255, Brussel, 65-94 - VAN IMPE, L., HUYGE, D., VAN LAERE, R. en G. VYNCKIER 1992: Archeologisch onderzoek in en rond de Demervallei, in: *Speurwerk. Archeologische monumentenzorg in de Euregio Maas-Rijn*, 550- 561.

⁷ BAUWENS-LESENNE, M. (1968) Oudheidkundige repertoria VIII, Bibliografisch repertorium van de oudheidkundige vondsten in Limburg, behoudens Tongeren-Koninksem (vanaf de vroegste tijden tot de Noormannen), Brussel - p.162-164.

Niveau van het huidige maaiveld:

Op basis van gegevens verkregen via Google earth (© 2013 Google - ©2013 Aerodata Surveys) is duidelijk de helling van het terrein te zien in oostzuidoostelijke richting; dalend naar de vallei van de Velpe.

Geomorfologie⁸

Halen en de quasi zuid-noord georiënteerde stroomgebieden van de Ijzerenbeek, Velpe en Gete maken deel uit van de Demervallei, die hier een behoorlijke breedte heeft. De Demer stroomt tussen de getuigenheuvels van het Lummense Heuvelland.

⁸ FREDERICKX, E. en GOUWY, S (1996) , Toelichting bij de Quartairgeologische kaart, kaartblad 25 Hasselt, KULeuven - Vlaamse Overheid dienst natuurlijke rijkdommen, Brussel, p. 5

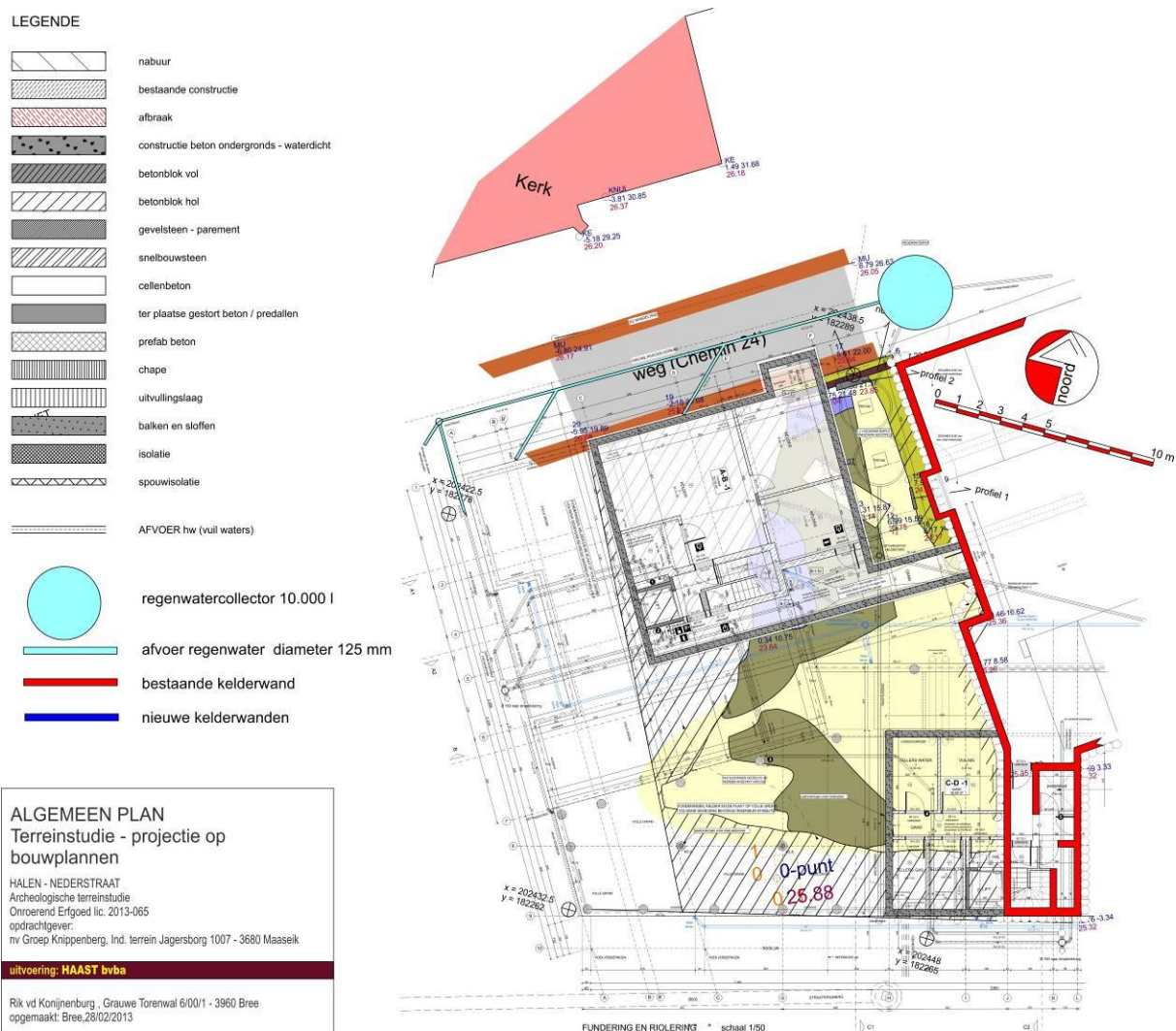
Situering van Halen-centrum in het hoogtemodel Limburg, grondgebied gemeente Halen. Hierop is duidelijk te zien dat Halen aan de noordoostelijke voet van een zuidwest-noordoostelijke uitloper van een heuvelrug ligt.

[illegible]

De ruimere omgeving van het onderzoeksterrein wordt bodemkundig gedomineerd door zeer droge tot matig natte lemig zandgronden (o.a. serie S_{Af}) en droge tot zwak gleyige zandleemgronden met textuur B horizont (o.a. series L_{ba} en L_{ca}) ten zuiden en zuidwesten van de stadskern, en leemgronden tot zware kleigronden ten noorden en noordoosten van de stad (o.a. series A_{dp}, A_{ep}, E_{ep} en U_{ep}). Deze gronden zijn veel te nat en soms tijdelijk overstroomd in de winter en goed vochthoudend in de zomer⁹.

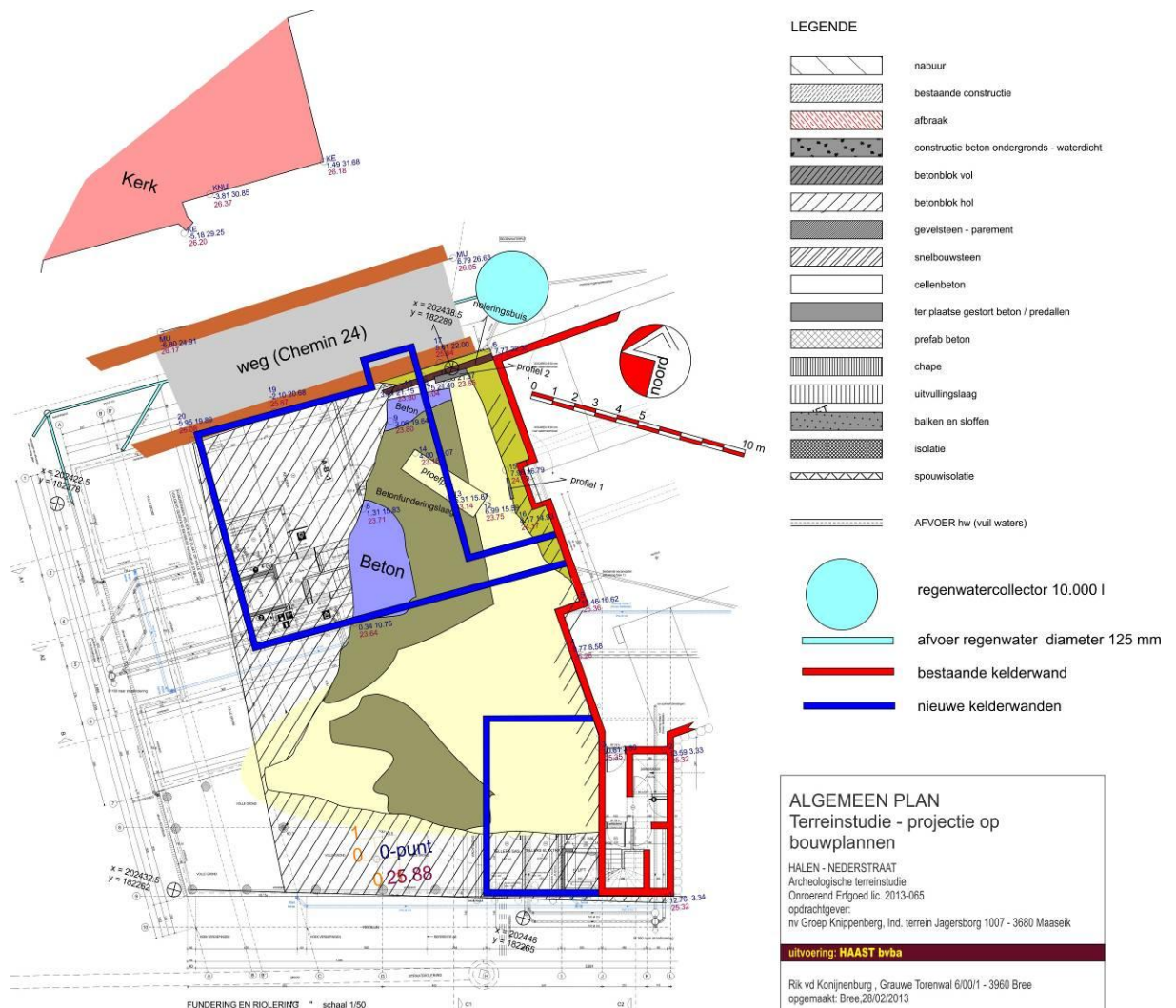
e) een projectie van de aangetroffen sporen op de bouwplannen;

Projectie van het bouwplan op de terreinevaluatie

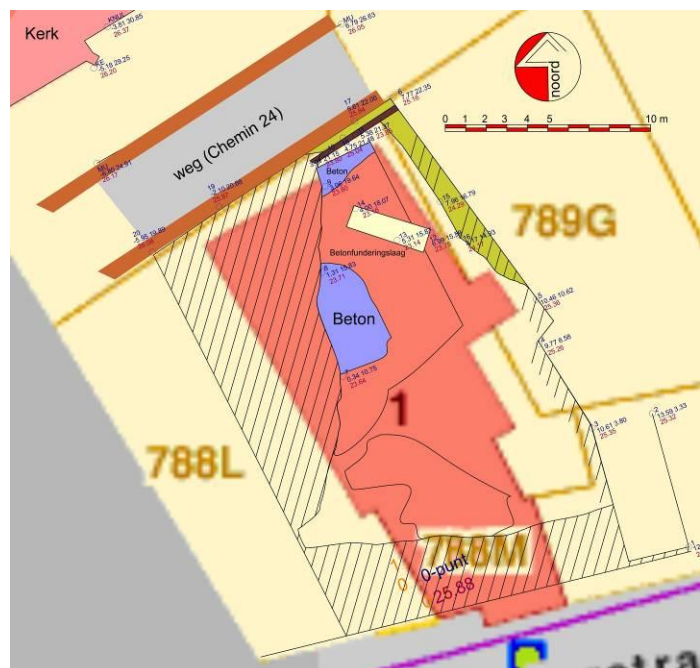
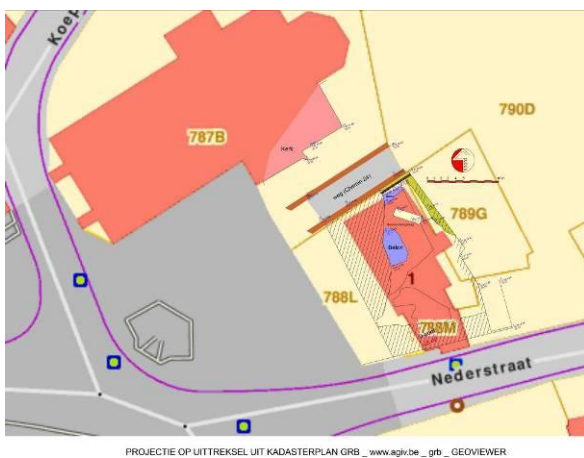

⁹ LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17, p. 3

Projectie van de terreinevaluatie op het bouwplan met overlegging van de nieuwe kelderfunderingen (blauw ingekleurd)

f) een projectie van de aangetroffen sporen op het kadasterplan;

a) een omschrijving van desktop-voorstudie, consultatie en interpretatie van de Centrale Archeologische Inventaris inbegrepen;

Deze werd vermoedelijk kort na 1189 opgetrokken, aangezien de stad, na het verlenen van de vrijheden, de titel 'oppidum' (versterkte plaats) toegekend kreeg¹².

Afb.6: De Nederstraat te Halen gezien vanaf de Markt, aan het begin van de 20ste eeuw. (Bron: onbekend)

c. Een bloeiende 14de-15de eeuw

Op het einde van de 13de eeuw viel de domeingroep Halen uiteen in een aantal kleinere laathoven. Dit had echter geen negatief effect op de vooruitgang die de stad Halen in de volgende eeuwen doormaakte. De stad was sinds de 14de eeuw zetel van een munt. Eigen Halense munten werden in opdracht van de hertogen geslagen en voor het gemak van de kooplieden werd een wisselkantoor, het Lombaardhuis, opgericht. Ook de lakenhandel kende een zodanige bloei dat Johanna van Brabant in 1385 de toestemming gaf tot de bouw van een lakenhal op de markt (op de plaats van het huidige stadshuis). Handel vormde alleszins een belangrijke bron van welstand voor de inwoners van Halen.

d. Moeizame tijden: de 16e-18e eeuw

Zware tijden waren echter op komst voor de stad. In 1507 werd Halen aangevallen door Gelderse troepen. De inval was van dergelijke omvang dat Halen er slechts moeizaam van herstelde. In de volgende eeuwen stokte de handel en nijverheid. Van de 16de tot en met de 18de eeuw werd de stad herhaaldelijk bezet en verwoest, en kende ze verschillende epidemieën van pest en andere besmettelijke ziekten. Bovendien werd de stad meermaals geteisterd door overstromingen.

e. Betere tijden als Limburgse stad?

In de tweede helft van de 18de eeuw en aan het begin van de 19de eeuw stond Halen achtereenvolgens onder Frans en Hollands bewind. De stad werd in 1798 bij het Departement van de Neder-Maas (de latere provincie Limburg) gevoegd en lijkt enkele jaren later, onder Hollands gezag, stilaan opnieuw op te bloeien. Dat de inwoners het gevoel hadden dat de duistere middeleeuwen achter de rug waren blijkt uit de afbraak, in 1823, van de Luikse en Diestse poort, twee van de drie poorten in de omwalling die toegang boden tot de stad. In 1839 wordt de steenweg Hasselt - Diest in gebruik genomen. In 1878 rijden de eerste treinen op de spoorweg tussen Diest en Tienen en in 1905 wordt de tramlijn Halen - Hasselt ingehuldigd¹³.

f. De Slag der Zilveren Helmen en de naoorlogse jaren

Kort na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, op woensdag 12 augustus 1914, werd Halen door Duitse troepen aangevallen. In en om de hoeve 'de IJzerwinning' werd die dag de laatste grote charge van een cavaleriedivisie op het westelijk halfmond uitgevoerd. De

¹² GERITS, Jan. (1989) *Historische steden in Limburg*, s.l., MEETS, M. & K. VERHELST (1992) *Een tinnen schotel met Leuvens stadsmerk gevonden te Halen, Limburg* 71, p 69-83.

¹³ <http://www.halen.be>

Duitse cavaleristen galoppeerden met getrokken sabels naar de Belgische linie, waar ze zwaar onder vuur werden genomen door twee mitrailleurs. Herinnerend aan het grote aantal gesneuvelde Duitse kurassiers werd deze slag later herdacht als de Slag der Zilveren Helmen. De veldslag is in de geschiedenis gekend als de enige Belgische overwinning in WO I die zonder hulp van de geallieerden op de Duitse troepen werd behaald. Op 10 augustus 1924 huldigde koning Albert I, ter ere van de Belgische gesneuvelde soldaten, een ruiterstandbeeld in op de markt¹⁴.

Ook de Tweede Wereldoorlog liet in Halen zijn sporen na. Bij de doortocht van de Duitse troepen werd de Velpebrug in de Nederstraat opgeblazen¹⁵.

Omstreeks 1945 zijn in het Limburgse stadje allerlei industriële nijverheden bekend, waaronder houtzagerij Tallon, bouwbedrijf Bastijns NV, elektronicafabriek WEVO, papierfabriek NV Jean Saels, limonadefabriek Vandepoel en een drietal brouwerijen. Halen is ook sinds 100 jaar bekend voor zijn betonnijverheid met de bedrijven Roosen, Tegro, Eggen en Bastijns NV.

1.2.2. Het onderzoeksgebied¹⁶

Omwille van hun centrale ligging binnen de stad zijn de markt en het aanpalende onderzoeksgebied vaak het toneel geweest van gebeurtenissen die hun neerslag vonden in diverse stedelijke historische bronnen. Deze bronnen maken het nu mogelijk de grote lijnen van de gebruiksgeschiedenis vanaf de 16de eeuw van het onderzoeksgebied te reconstrueren.

In 1546 wordt in de rekeningen van de parochie, het begijnhof van Halen vermeld. Dit situeerde zich achter de parochiekerk, langsheen de Velpe, en werd waarschijnlijk sinds het einde van de 15de eeuw bewoond. Ten laatste in 1540 werd het door de begijnen verlaten en nam de pastoor er zijn intrek. Naast het begijnhof, op een stuk grond dat in erfcijns gegeven was, werd in de 16de eeuw het Provenierengasthuis opgericht. Deze liefdadigheidsinstelling was voordien gevestigd aan de Luiksepoort en huisvestte arme en mindervalide inwoners. Beide gebouwen bevonden zich dus naar alle vermoeden in de in fase 2 te onderzoeken zone, maar wanneer ze precies afgebroken werden is niet bekend.

In 1698 werd omheen de kerk een eerste muur opgetrokken. De muur omsloot het kerkhof dat toen gelegen was in de zone ten noorden van de kerk en werd in 1716 of 1717 hersteld.

In 1721 trof een zware brand de huizen achter de kerk. Met de stenen van de in 1823 afgebroken Luikse en Diestsepoort werd een schooltje opgericht, ten noorden van de kerk en waarschijnlijk deels op het toenmalige kerkhof. In 1852 bevond het schooltje zich in slechte staat en was het te klein geworden. Nog in hetzelfde jaar werd tijdens een gemeenteraad besloten om een nieuw schoolgebouw op te richten op de plaats van het bestaande. Bovendien zouden voortaan geen begravingen meer toegestaan worden ten noorden en vooraan de kerk. Een nieuw kerkhof werd in 1853 aangelegd ten noordoosten van de kerk. De oude kerkhofmuur werd afgebroken en een nieuwe muur werd opgetrokken rondom het nieuwe kerkhof. In 1890 verwoestte een brand opnieuw alle huizen achter de kerk¹⁷.

Bij de bombardementen van 1914 werden de kerk en de huizen op de markt zwaar beschadigd. Na Wereldoorlog I verhuisde men het kerkhof, wegens plaatsgebrek, naar de Diestsestraat¹⁸. Op de plaats van het kerkhof werd, wellicht vlak na de opgave ervan, een nieuw schoolgebouw opgetrokken, dat later onderdak zou geven aan de lokale Chiroafdeling. Het gebouw werd begin 2007 afgebroken om plaats te ruimen voor de nieuwe woongelegenheden (Afb. 7).

¹⁴ VANDERHAEGEN, M. (2002) *Halen in oude prentkaarten*, Zaltbommel.

¹⁵ VANDERHAEGEN 2002.

¹⁶ Basiswerken voor deze beknopte historische schets van de site zijn de publicaties van P.-J. MAAS (1877-1878), en J. GERITS (1989), en een historisch niet-gepubliceerd onderzoek door K. VERHELST.

¹⁷ RUBENS, C. (1995) *Het industrieel erfgoed in Halen*, Halen

¹⁸ VANDERHAEGEN 1998 *Halen, een duik in het verleden: 1900-1960 bewogen jaren*, Halen

Afb.7: Zicht op de in 2007 gesloopte schoolgebouwen. Rechts op de foto is het kort na 1913 opgetrokken schooltje te zien (bron: Agentschap R-O Vlaanderen – Onroerend Erfgoed).

Tussen 1935 en 1940 startte de heer Voss in de Industriestraat een bedrijf dat radio's produceerde, de bekende WEVO-fabriek¹⁹. Deze industriële vestiging gaf de straat haar naam 'Industriestraat'. De fabriek werd reeds in de jaren '90 van de vorige eeuw gesloopt. Het terrein ligt sindsdien braak.

1.3. Eerder archeologisch onderzoek

Vóór de aanvang van het terreinonderzoek in 2007 was archeologisch onderzoek op de site beperkt gebleven tot de aanleg van twee proefsleuven in zone 2 (onderzoeksterrein fase 2) (Afb. 5, 8) en een proefput in zone 1 (in de tuin van de pastorie). Dit onderzoek werd in 2004 uitgevoerd door het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE, afdeling Limburg), onder leiding van Peter Van den Hove en Dirk Pauwels. Uit deze terreinevaluatie bleek de aanwezigheid van een aanzienlijk pakket archeologische lagen in beide zones. De archeologische potentie van het terrein werd bijgevolg hoog ingeschat.

In 1994 werd in de nabijheid van het terrein een klein noodonderzoek uitgevoerd o.l.v. dhr. Guido Creemers (Provinciaal Gallo-Romeins Museum, Tongeren). Tijdens dit onderzoek aan de Nederstraat, langsheen de Velpe, werden fragmenten van een middeleeuwse stadspoort teruggevonden. Het handelt hier hoogstwaarschijnlijk om restanten van de Luiksepoort (zie 'Cartografische gegevens').

Afb.8: Aanleg van proefsleuven in zone 2 (bron: Agentschap R-O Vlaanderen – Onroerend Erfgoed).

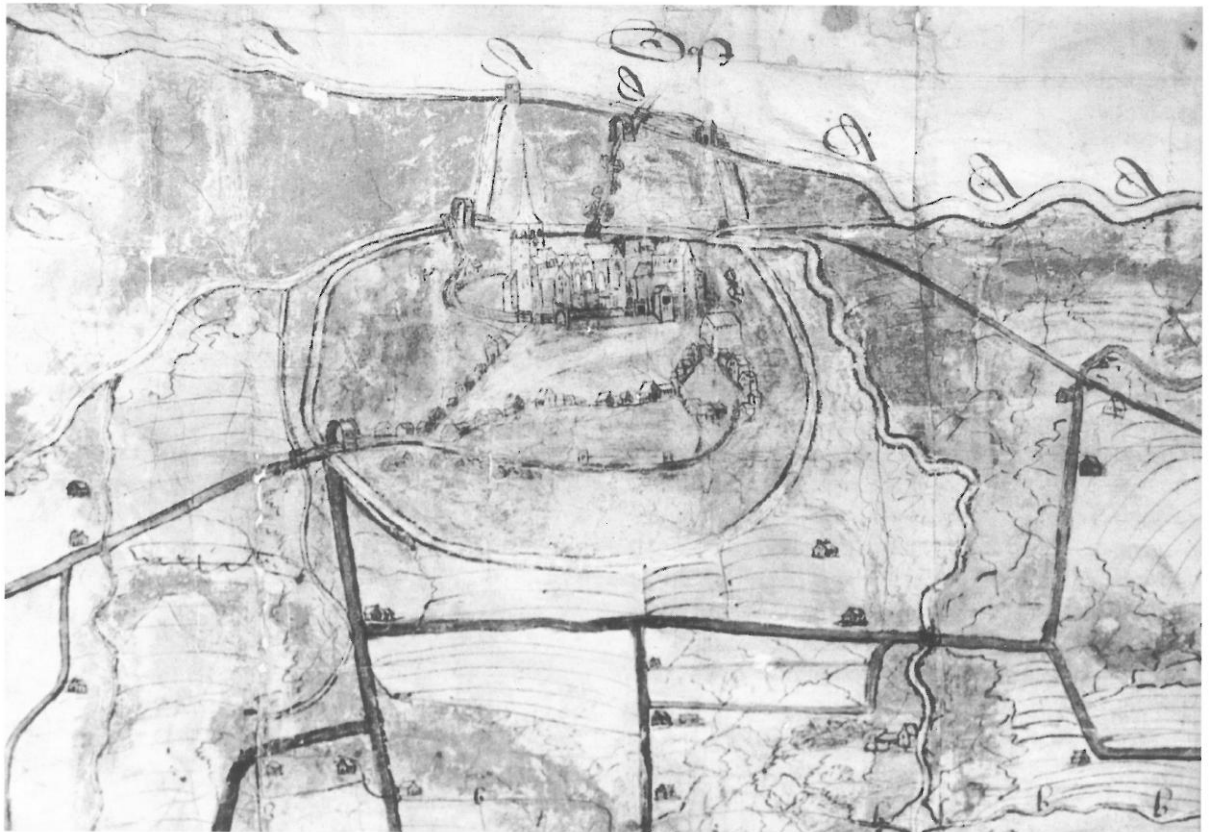
¹⁹ RUBENS 1995.

Tenslotte werd eind jaren '70 en begin jaren '80 bij een archeologisch onderzoek door de heer L. Van Impe (VIOE) te Donk (Herk-de-Stad) een urnenveld uit de Late Bronstijd of Vroege IJertijd blootgelegd. Op dezelfde plaats trof men ook een IJertijdnederzetting aan, alsook een Gallo-Romeinse woonkern (3 e- 4e eeuw n. Chr.)²⁰. Deze structuren en vondsten, die in vogelvlucht op slechts enkele honderden meters ten oosten van het Halense stadscentrum werden teruggevonden zijn een aanwijzing voor bewoning in de ruime omgeving van het onderzoeksterrein in die perioden. De woonkern die bij het urnenveld hoorde is tot op heden nog niet teruggevonden, maar kan zich niet ver van het grafveld bevinden.

1.4. Cartografische bronnen

Oude prenten, kaarten of tekeningen zijn vaak een nuttige bron bij historisch onderzoek. Hoewel ze steeds kritisch moeten worden benaderd bieden sommige een blik op de evolutie van de stad Halen. De oudst bekende kaart van Halen dateert uit **1664**. Op de kaart is de huidige kerk met enkele van de nabijgelegen huizen zichtbaar. Voorts geeft de kaart ons echter niet veel informatie betreffende het onderzoeksgebied ten oosten van de kerk²¹.

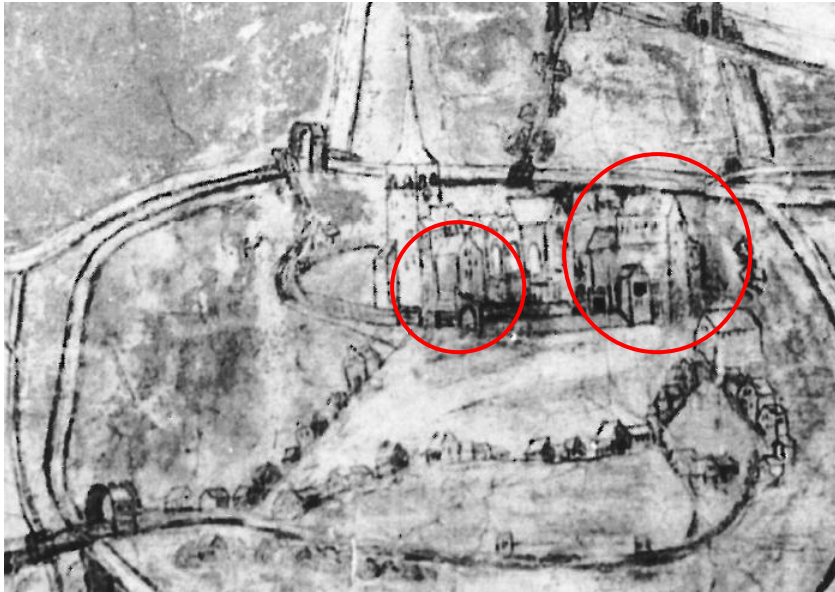
Op een plattegrond van de stad uit ca. **1702** is de omwalling met drie stadspoorten rond de middeleeuwse woonkern duidelijk zichtbaar: in het noorden de Kempense poort (t.h.v. de huidige Koepoortstraat), in het oosten de Luikse poort (t.h.v. de huidige Nederstraat) en in het westen de Diestse poort (t.h.v. de huidige Diestersteenweg). De omwalling loopt in het oosten tussen de Velpe en het onderzoeksgebied door.

Plattegrond van de stad Halen (55 × 46 cm), ca. 1702. (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plans in handschrift, nr. 2304).

²⁰ VAN IMPE, L. (1983) *Het oudheidkundig bodemonderzoek in Donk (Gem. Herk-De-Stad) 1977-1982, Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roosens*, Brussel, p. 65-94.

²¹ MAAS 1877-1878.

De Luiksepoort is gelegen aan het kruispunt van de omwalling en de Velpe. Binnen de omwalling zijn enkele huizen aangegeven²². Ook de kerk en de pastorie zijn herkenbaar op de prent, alsook een klein gebouw dat mogelijk geïdentificeerd kan worden als de Corps de Garde, het wachthuis, waarvan geweten is dat het op de markt stond. Rond de kerk (en wellicht ook rond de pastorie) is een ommuring zichtbaar. Het gaat hier waarschijnlijk om de muur die in 1698 rond het kerkhof werd opgericht. Dat het

kerkhof in die periode ten noorden van de kerk zou gelegen hebben wordt door deze prent bevestigd. Ten noorden van de kerk omsluit de muur een onbebouwd terrein, terwijl ten noordoosten en ten zuiden ervan gebouwen opgetrokken zijn. Of de buurtweg nr. 24, zoals die is aangegeven op de Atlas van de Buurtwegen (cfr. infra), bij het vervaardigen van de kaart reeds in gebruik was, is niet duidelijk.

Aanvullingen met betrekking tot percelen Halen, Afd 1 Sie B, nrs 788L (partim) en 788M.

Deze plattegrond uit ca. 1702 geeft een beeld van de ommuurde kerk en kerkhof waarbinnen, ten oosten van de kerk, een gebouw staat, mogelijk de pastorie. Aan de pastorie is in de muur een toegangspoort getekend met aangrenzend, ogenschijnlijk, een klein torentje. De Halense binnenstad, binnen de gracht, lijkt enkel bebouwd langs de wegen met zeer veel "groene" ruimte naar de grachten.

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik,

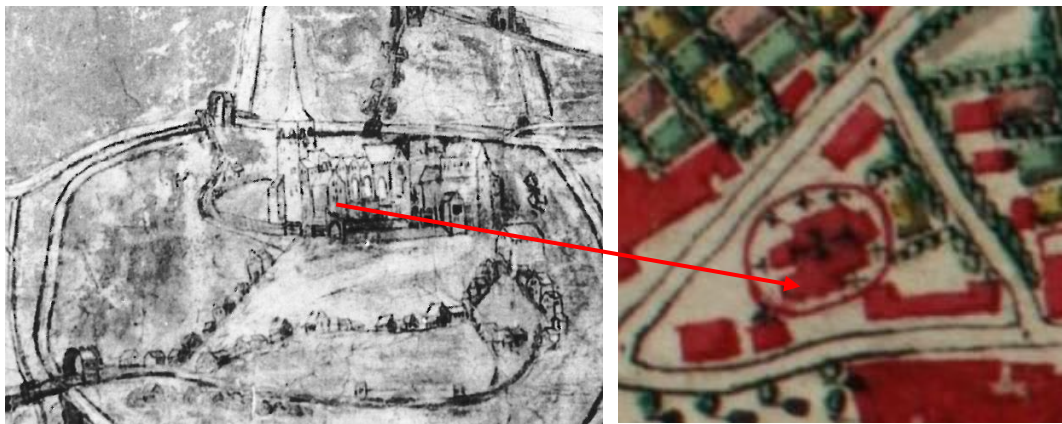
Afb.9-10: Details uit de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden. Links de stad Halen met in bruin de stadsomwalling op het einde van de 18de eeuw; rechts een detail van de zone rond het onderzoeksgebied (bron: Koninklijke Bibliotheek van België).

²² GERITS 1989

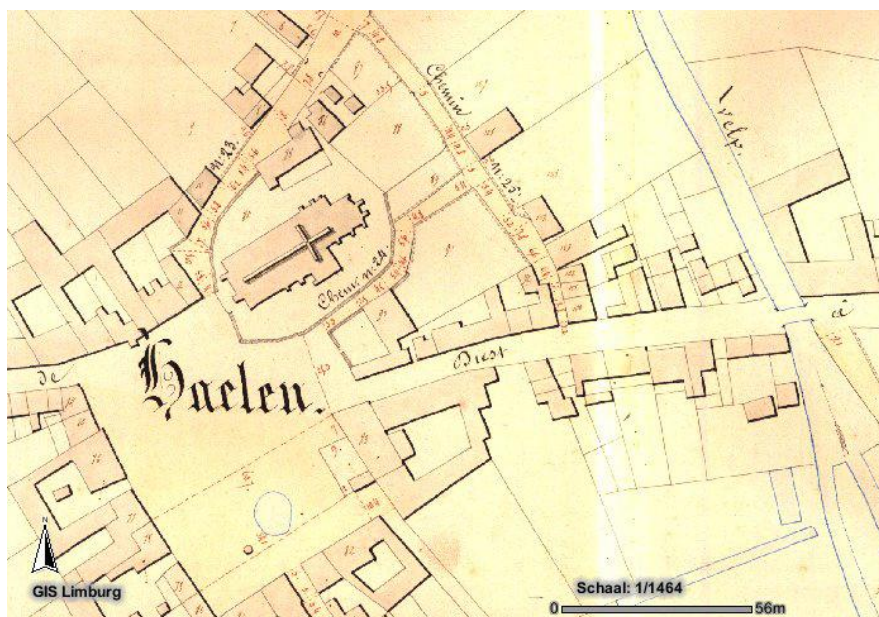
vervaardigd onder leiding van graaf de Ferraris (1771-1778) (Afb. 9-10), geeft mooi de strategische ligging van Halen weer binnen in het hertogdom Brabant, aan de Gete die de grens vormde met het graafschap Loon. Ten opzichte van de bovenvermelde stadsplattegrond van het begin van de 18de eeuw lijkt de stadsomwalling naar het oosten toe, tot aan de Gete, te zijn uitgebreid. Ten zuidoosten van de kerk, langsheen de Nederstraat, is een huizenrij te zien, met een uitspringende woning aan elk van de uiteinden. Mogelijk is het iets grotere gebouw op het westelijke uiteinde van de huizenrij te interpreteren als de pastorie die in de loop van de 18de eeuw op deze locatie werd opgetrokken, en die in de jaren 1970 of '80 werd gesloopt ten voordele van een nieuwe pastorie. De weg die later de benaming van Industrieweg zal krijgen is ook duidelijk zichtbaar. Buiten de Omwalling wordt het gebied gedomineerd door moerassige weiden en landbouwgronden.

Aanvullingen met betrekking tot percelen Halen, Afd 1 Sie B, nrs 788L (partim) en 788M.

De ferrariskaart is opgemaakt slechts 70 jaar na de prent uit 1702. Ze toont de kerk met de kerkhofmuur waarbij het kerkhof rondom de kerk is aangeduid. Ten zuiden, zuidoosten van de kerk is een aaneengesloten bebouwing ingetekend in een langgerekte U-vorm. Het westelijk, noordzuid georiënteerde deel lijkt ons de oude pastorie te zijn. In tegenstelling tot de tekening uit 1702 liggen hier de gebouwen buiten de kerkhofmuur. De kerk zelf lijkt een dubbele toren of westbouw te hebben. Het kan zijn dat het gebouw, te zien op de prent van 1702, gebouwd tegen de toren, weergegeven is in de rode vlek tegen de kerktoren en het kerkship.

De Atlas van de Buurtwegen uit ca. 1841

Afb.: Detail uit de Atlas van de Buurtwegen (ca. 1841). Bemerkt de buurtweg nr. 24 die tussen de parochiekerk en de pastorie heen over het onderzoeksterrein naar de huidige Industriestraat loopt. (bron: GIS Limburg).

Dit is wellicht onze meest informatieve bron omtrent het historische stadscentrum van Halen en het onderzoeksgebied aan het begin van de 19de eeuw. Rond de kerk is de kerkhofmuur zichtbaar die tegen het oude schoolgebouw (nr. 85) in de Broekstraat (huidige Koepoortstraat, buurtweg "Chemin" nr. 23) aangebouwd is. De muur is waarschijnlijk de herstelde muur uit 1717. Weg nr. 24 loopt tussen de kerkhofmuur en de pastorie (nr. 90) door en verbindt de markt met de Industriestraat (Chemin nr. 25). Tussen de pastorie en de kapelanie (nr. 83) loopt de weg Diest-Hasselt; de zogenaamde Luikerstraat (de huidige Nederstraat en Zwarte Duivelsstraat). Op het marktplein staat een gemeentepomp met rechts daarvan de zgn. 'Hallepoel'.

Aanvullingen met betrekking tot percelen Halen, Afd 1 Sie B, nrs 788L (partim) en 788M.

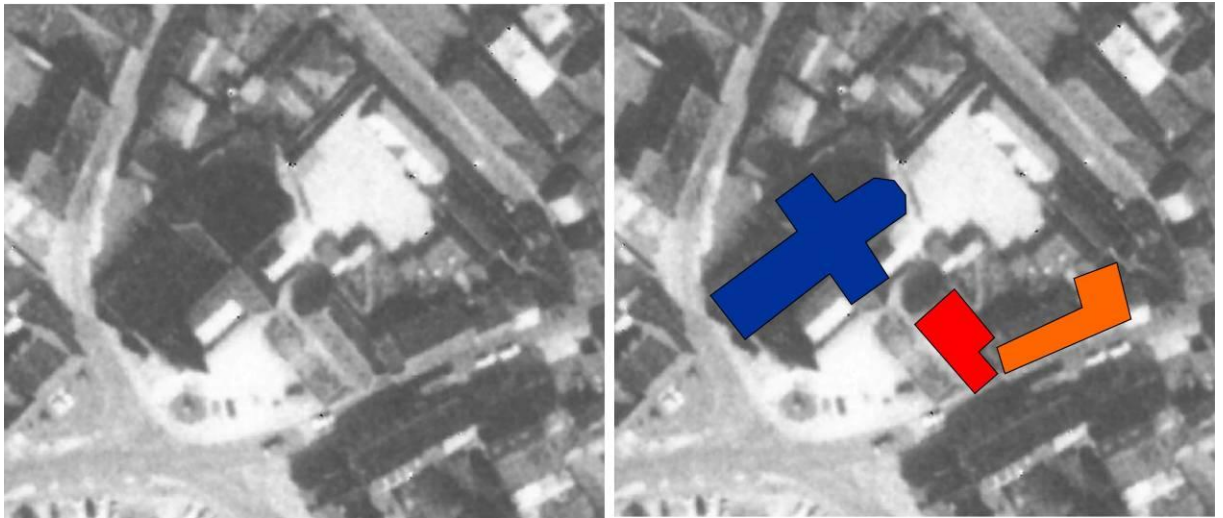
Perceel nr 90 is de oude pastorie. Hier weergegeven als een L-vormig gebouw met een vleugel in noordzuid richting en een in oostwest richting palend aan de huidige Nederstraat (op deze kaart nog aangeduid als (Weg naar) Diest) Tussen de pastorie en de kerkhofmuur is een smalle weg, Chem(in) n.24 ingetekend. Deze weg verbindt het huidige plein met het monument van de gesneuvelden met de industriestraat, hier nog aangeduid als Chemin n: 25. De kerkhofmuur is aan de oostzijde doorbroken; aanleiding was waarschijnlijk de uitbreiding van het kerkhof in oostelijke richting in 1853 (cfrt supra).

Luchtfoto genomen op 23-04-1957 (bron: GERITS, J. (1989) Historische steden in Limburg, gemeentekrediet – Brussel).

Op het geïnterpreteerde detail uit deze luchtfoto is de kerk in blauw aangeduid, in rood de oude pastorie en in oranje de gebouwen palend aan de Nederstraat. De weg, chemin 24 uit de Atlas van Buurtwegen lijkt te zijn verlegd tot bijna tegen de zuidelijke transeptarm van de kerk. Het kerkhof en de kerkhofmuur zoals weergegeven op het uittreksel uit de Atlas van buurtwegen lijken te zijn verdwenen. De zuidnoord en oostwest gerichte vleugels lijken van elkaar te zijn gescheiden al is de scherpte van de foto en het feit dat ze overgenomen is uit een bestaande publicatie mogelijk oorzaak van fouten bij het interpreteren van bouwdelen.

Luchtfoto genomen op 26-04-1988 (bron: GERITS, J. (1989) Historische steden in Limburg, gemeentekrediet – Brussel).

De hoek waaruit de foto genomen is laat uitschijnen dat het pad, chemin 24, deels verdwenen is. Maar, dit moet gezichtsbedrog zijn; de weg loop “onder” de van de transeptarm gewoon door. Wel is er een duidelijk verschil in de contouren van de pastorie. Er is enkel een noodzuid gericht gebouw zichtbaar dat in afmetingen groter lijkt dan het gebouw op de foto uit 1957.

Een superpositie van de Atlas van buurtwegen op het kadastraal uittreksel waarop de “nieuwe” pastorie ingetekend is bevestigd deze waarnemingen. Ook is duidelijk dat de zogeheten Chemin 24 verschoven is in de richting van de zuidzijde van de kerk. Kadastraal is in 2010 deze weg niet meer geregistreerd al bestaat er nog steeds een voetpad dat aan weerszijden afgeboord is door een muur en geplaveid is met kasseien.

Projectie van een overtrek van de gegevens uit de Atlas van buurtwegen (blauwe tekening) op het kadasterplan uit 2010.

Op deze satellietfoto is de pastorijs nog steeds zichtbaar, maar het gebied ten oosten van de kerk is ingenomen door nieuwbouw met een grote ondergrondse parkeergarage. Op het ingekleurde beeld is de pastorijs rood aangeduid (pastorijs met voortuin), in oranje de, ondertussen afgebroken huizen palend aan de Nederstraat en in groen de zone die door ARON in 2008 onderzocht werd²³.

b) een omschrijving van eventueel archeologisch vooronderzoek, al dan niet zelf uitgevoerd;

2. Archeologisch onderzoek²⁴

2.1. Doelstellingen

Het proefsleuvenonderzoek dat in 2004 werd uitgevoerd door het VIOE bevestigde de op basis van lokale topografie vermoedde hoge archeologische potentie van het onderzoeksterrein. In de stedenbouwkundige vergunning werd dan ook een advies tot bijkomend onderzoek onder de vorm van een definitieve vlakdekkende archeologisch opgraving opgenomen. Dit onderzoek zou de bouwactiviteiten voorafgaan en werd voorzien in twee fasen, waarbij in 2007 werd gestart met de zone ten westen van de Industriestraat. Een archeologisch opgraving beoogt steeds een zo compleet mogelijk registratie van het door de bouwactiviteiten bedreigde bodemarchief. Dit omvat ondermeer een nauwkeurige beschrijving, registratie en identificatie van alle aangetroffen archeologische sporen, met aandacht voor hun onderlinge ruimtelijke relaties, en deze met andere structuren.

Zone 1 van het archeologisch onderzoek omvat (bij benadering) de percelen 89 en 91 (de tuin van de pastorijs) en weg nr. 24. Zone 2 komt grotendeels overeen met de percelen 104 en 105.

²³ LAUWERS, B. en BORGERS, K. (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17

²⁴ LAUWERS, B. en BORGERS, K. (2008), o.c., p. 10 ev.

Bovendien wordt getracht aan de hand van het geassocieerde vondstenmateriaal voor elk spoor een (relatieve) datering te bepalen. Al deze data samen laten toe de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksterrein te reconstrueren.

De opgravingsresultaten poogden een antwoord te bieden op de wetenschappelijke vraagstelling naar ondermeer de vroegmiddeleeuwse geschiedenis van Halen. Uit de schaarse historische bronnen is voor de stad een occupatie gekend sinds de 8ste eeuw, en wellicht zelfs vroeger (cfr. supra), maar tot dusver waren geen archeologische sporen of vondsten aangetroffen die hier rechtstreeks mee in verband konden worden gebracht. De bijzondere locatie van het onderzoeksterrein, op de flank van de heuvel waarop ook de Sint-Pieter-in-Bandenkerk gelegen is, bood dan ook gereede hoop dat enkele archeologische of historische lacunes konden worden aangevuld.

De onderzoeksvragen richtten zich echter niet alleen op de vroegste middeleeuwse geschiedenis van Halen. Halen kreeg reeds in 1206 stadsrechten toegekend, en haar strategisch belang binnen het hertogdom Brabant blijkt ondermeer uit de privileges van een lakenhalle en een eigen muntslag. Het onderzoeksterrein situeerde zich volledig binnen het areaal dat door de stadsmuren werd omgeven, en het stond dan ook vast dat een groot deel van de sporen als volmiddeleeuws en laatmiddeleeuws te duiden zou zijn. Ook over deze perioden is voor Halen archeologisch (evenals historisch) amper iets geweten. De opgravingsresultaten boden dan ook de kans om hier belangrijke hiaten op te vullen. Tenslotte was het niet uit te sluiten dat bij de opgraving ook sporen zouden worden gevonden uit het pre-middeleeuwse verleden van de stad. De diverse pre- en protohistorische vondsten uit de ruimere omgeving van Halen tonen in elk geval occupatie tijdens deze perioden aan voor de wat ruimere omgeving van het onderzoeksterrein.

ARON opgravingsvlakken 1 en 2
afbakening kerkhof 1852:

- waterput
- ovens
- muurwerk

Een besluit of samenvatting (samenvattende schets van de opgravingsvlakken ARON-1 en ARON-2 op pagina 27) van de onderzoeksresultaten van ARON houdt in dat er een duidelijke afbakening kon gemaakt worden wat betreft de uitbreiding van het kerkhof uit 1853. Dat situeert zich enkel op de noordelijke helft van het onderzochte terrein, in de zuidelijke helft werden geen graven aangetroffen.

Op de westrand van de zuidelijke helft werden restanten aangetroffen van ovens. Deze ovens zijn te dateren in de periode 12de tot 14de eeuw. Vlakbij werden sporen van muurwerk aangetroffen die samen met de sporen uit de onmiddellijke omgeving wijzen op een hevige brand, waarschijnlijk uit de 15de of 16de eeuw.

Centraal in het oostelijk deel van het onderzochte gebied werden sporen aangetroffen van een waterput.

Verschillende funderingsporen, muurwerk, kelderdelen werden aangetroffen in het zuidelijk deel tegen en deels in het profiel / scheidingslijn van het onderzoeksgebied, maar ook aan de industriestraat. Deze funderingen, met in het zuidelijk deel vondsten die kunnen teruggaan tot de 12de – 14de eeuw kunne, gelet op de vele brandsporen misschien geïnterpreteerd worden als funderingen voor huizen / panden in vakwerkbouw.

De andere sporen zijn nagenoeg allemaal gedetermineerd als paalkuilen of kuilen en stookplaatsen. Het geheel zou kunnen wijzen op een aantal vakwerkconstructies waarin verschillende functies aanwezig waren. In het verslag ontbreekt echter een paalsporenplan waardoor misschien een patroon zichtbaar zou worden in de als paalkuilen geïnterpreteerde sporen.

Alles wijst op een intens gebruikt terrein gedurende de volle en late middeleeuwen met recente verstoringen uit de 19de / 20ste eeuw.

4° de onderzoeksoopdracht; enkel met betrekking tot ZONE 1, kadastrale percelen 788L (partim) en 788M

Aansluitend bij de bureaustudie werd op het terrein-zone 1 een ééndaags onderzoek uitgevoerd om de verstoringen en de gevolgen van de afbraak van de voormalige pastorie en bijhorende kelders te bepalen. Hierbij werd enkel grond in de graafput verplaatst, werd de noordoostelijke hoek van het terrein stratigrafisch bekeken, werd de afbakening van de ernstig verstoorde zone ingemeten samen met restanten van sporen.

In deze zone stond voorheen een pastorie, die nagenoeg volledig onderkelderd was (foto's pagina 28 onderaan - © Google – streetview © GeoBasis-DE/BKG – Google earth). Bij de afbraak is alles afgebroken tot in de funderingen met uitzondering van de onderste laag van de betonnen keldervloer, die deels “in situ” gebleven is.

De uitgegraven grond werd in het bijzijn van drie archeologen, Rik van de Konijnenburg en Joan Janssen (beiden van HAASTbvba) en Jan Claesen (van Archebo) verplaatst om een afrit te vormen voor een kleine graafmachine. In de noordoosthoek werd vervolgens het bewaarde profiel vrijgelegd en later werd dit profiel ca. 25 cm verticaal bijgeschaafd tot een rechte profielwand.

Bevindingen:

- Een gedeelte van de betonnen keldervloer is bewaard, deze bevindt zich op ca. 2.30 m onder het huidige maaiveld.

Funderingsgreppel, aanzet opstaande wand kelder pastorie

Fragment van een schotelpan, baksteenfragmenten en aardewerk recipiënt (theekopje) in faïence fine, onder de betonnenvloer aangetroffen

- Onder het bewaarde betonnen dek zijn enkele sporen aangetroffen waarin baksteenpuin vermengd was met teelaarde en enkele fragmentjes van zogeheten faïence fine aardewerk. Er werd één geglaazuurde wandscherf van een grotere pot aangetroffen. Datering: de faïence fine is maximaal 19de-eeuws, vermoedelijk echter recent, midden 20ste eeuw.
- Op de profielinterpretatie (profiel 2A en 2B – pagina 30) is het profiel links opgeschoond na verwijdering van de aanvulgrond. In het profiel is nog deels de “kromming” van de graafbak zichtbaar. De verticale zwarte lijn is de hoek van het profiel. De foto rechts is genomen na het opschonen van het profiel waarbij aan de bovenzijde ca. 15 en aan de onderzijde ca. 30 tot 35 cm grond werd weggestoken om een verticale profielwand te krijgen. De gele cirkels verwijzen naar de bakstenen fundering van de scheidingsmuur met het voetpad die bij het opschonen van het profiel in situ bleven. Uit het profiel 2 blijkt dat deze kelder in de moederbodem ingegraven is.
- Uit de profielen 2A en 2B blijkt de moederbodem op ca 25 m TAW-niveau bewaard te zijn. In de moederbodem werd evenwel een spoor aangetroffen van mogelijk een boomput (profiel 2B, laag tussen de gele moederbodem en de funderingsgreppel met afvoerbuis). Aanwijzingen hiervoor zijn wortelgangen die in de moederbodem indringen.
- De verschillende sporen konden niet in vlak worden opgetekend. Profiel 2A, vrijgekomen bij het weghalen van de aanvulgrond werd bovenaan nauwelijks 10 cm verwijderd en onderaan een 30-tal cm om een verticale profielwand te maken. Het werd wel duidelijk dat op die toch zeer beperkte afstand de sporen van kuilen en boomput duidelijk sterker verstoord werden door de greppel waarin de afvoerbuis lag. De kuilen lijken bovendien posterieur aan het als boomput geïnterpreteerde spoor.

TERREINSTUDIE Stratigrafie profiel 2A en 2B

HALEN - NEDERSTRAAT
Archeologische terreinstudie
Onroerend Erfgoed lic. 2013-065
opdrachtgever:
nv Groep Knippenberg, Ind. terrein Jagersborg 1007 - 3680 Maaseik

uitvoering: **HAAST bvba**

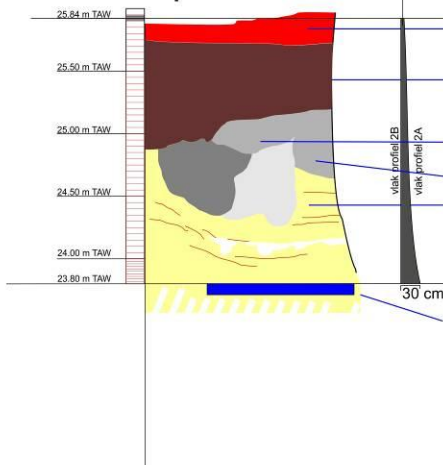
Rik vd Konijnenburg - Grauwe Torenwal 6/001 - 3960 Bree
opgemaakt: Bree, 28/02/2013

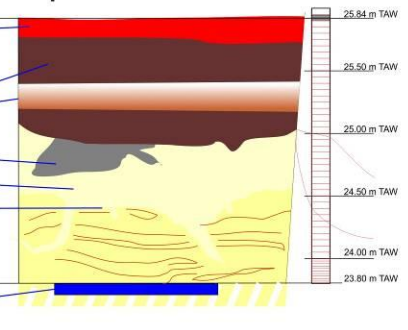
- 25.84 m TAW
- onderste bakstenenlaag
scheidingsmuur aan voetpad
- opvullingslaag met betonresten,
baksteenfragmenten en blokken diestiaan zandsteen
(foto rechts negatief spoor van rioleringsbuis)
- complex van kuilen die elkaar doorsnijden en overlagen
- restant(en) van wortelcomplexen
va bomen / struiken.
- moederbodem
- 23.80 m TAW
- restant van betonvloer

profiel 2A

profiel 2B

verwijderde grond tussen profielvlak 2A en 2B

vlak profiel 2B

vlak profiel 2A

restant van betonvloer

- In de bouwput werd een kleine sleuf (noordwest-zuidoost) gegraven om een inzicht te krijgen van de bodem onder het deels bewaarde kelderniveau en het niveau tot waar eerdere graafwerken werden uitgevoerd. In deze sleuf kon enkel vastgesteld worden dat de kelder aangezet is op een archeologisch steriele, natuurlijke bodem; de moederbodem.

- In het oostprofiel, (profiel 1) tegen de betonnen doorsteek naar de kelders van de appartementen, aan de “koekoek”, is een smalle strook grond, ca. 50 cm, ongestoord gebleven. Hierin werd één kuilspoor aangetroffen. De vulling bestaat uit grijze aarde zonder archeologica. Ook hier is duidelijk dat het spoor in oostelijke richting snel zal verdwijnen wegens vergraven door de nieuwe kelder.

- De verstoorde grond is op het sporenplan gearceerd aangeduid. De scheidingslijn met mogelijk nog onverstoorde bodem tekent zich af door kleine verzakkingen en is merkbaar omdat bij het belopen men diep wegzakt in de vergraven / verstoorde grond. Met andere woorden: de bouwput die overbleef na uitbraak van de kelders van de pastorie werd deels terug opgevuld uit veiligheidsoverwegingen.

PROJECTIE OP UITTREKSEL UIT KADASTERPLAN GRB _ www.agiv.be _ grb _ GEOVIEWER

- In het mogelijk onverstoorte gedeelte van perceel 788L, ca. 2,5 m breed in noord-zuid richting (van straat naar kerk) werd een vrij zware pompinstallatie geplaatst ter ontwatering van de ondergrond (droogzuiging). Ook hier zijn dus momenteel verstoringen van mogelijk archeologische sporen.
- Aan de noordzijde werd door de firma Knippenberg een strook van 3 m over de volle lengte bijgekocht. Deze strook omvat het oude voetpad waarvan de noordelijke scheidingsmuur met het kerkveld nog deels bewaard is. Van de zuidelijke scheidingsmuur tussen voetpad en pastorie is enkel de onderste laag bakstenen bewaard (soms 2 tot 3 lagen), de funderingsgreppel en een naastliggende afvoerbuisk (diepte ca. 90 cm onder het bestaande maaiveld).

Panoramische fotocollage van het terrein vanuit het voetpad richting Markt (standbeeld van de Gesneuvelden rechts van de kleine graafmachine).

profiel 1

omtrek verstoorde zone

bouwlijn kelders

eigendom Groep Knippenberg nv

oude scheidsmuur pastorie / voetpad - voetpad / kerkveld ("chemin n° 24")

profielput

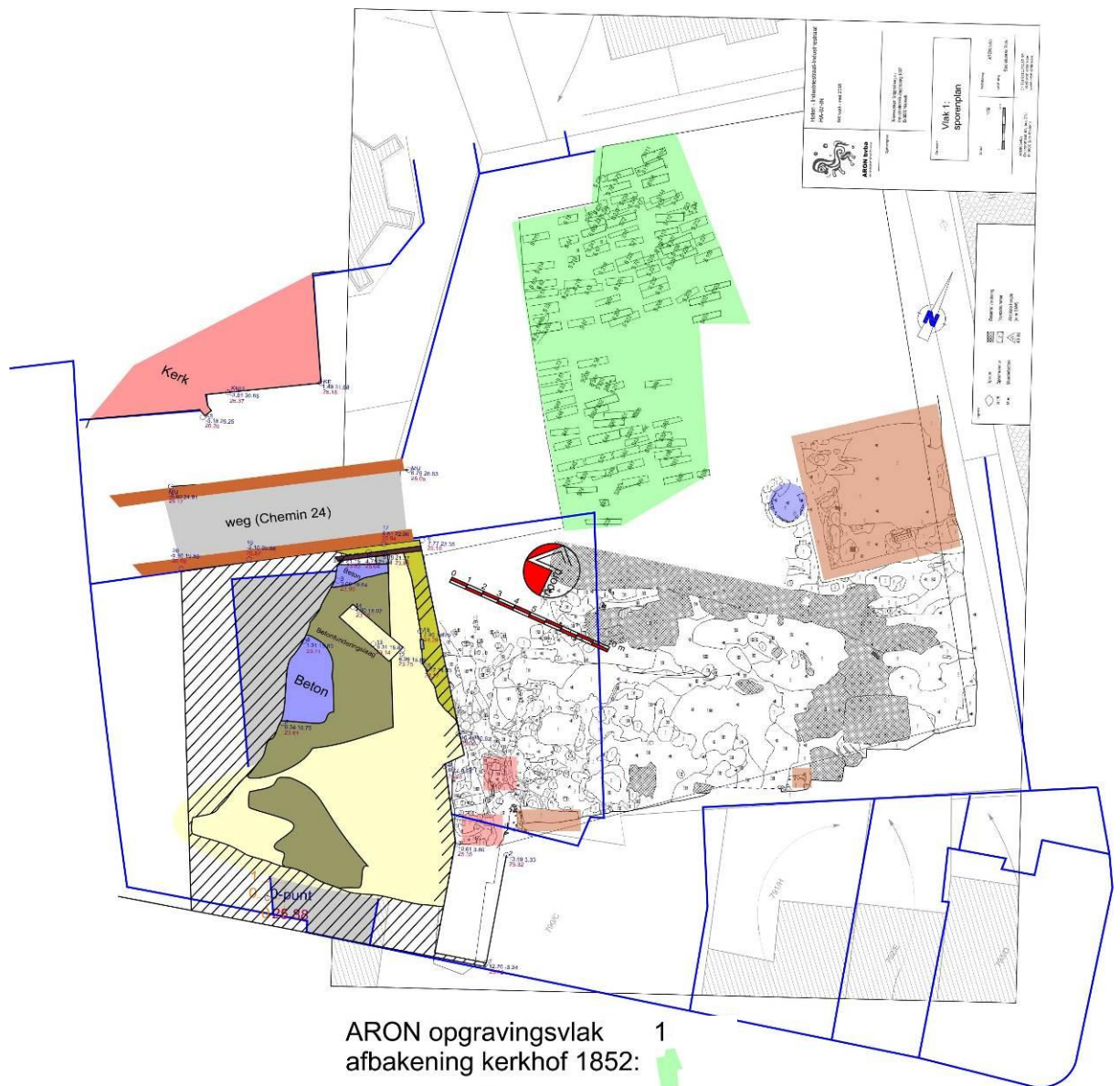
profiel 2

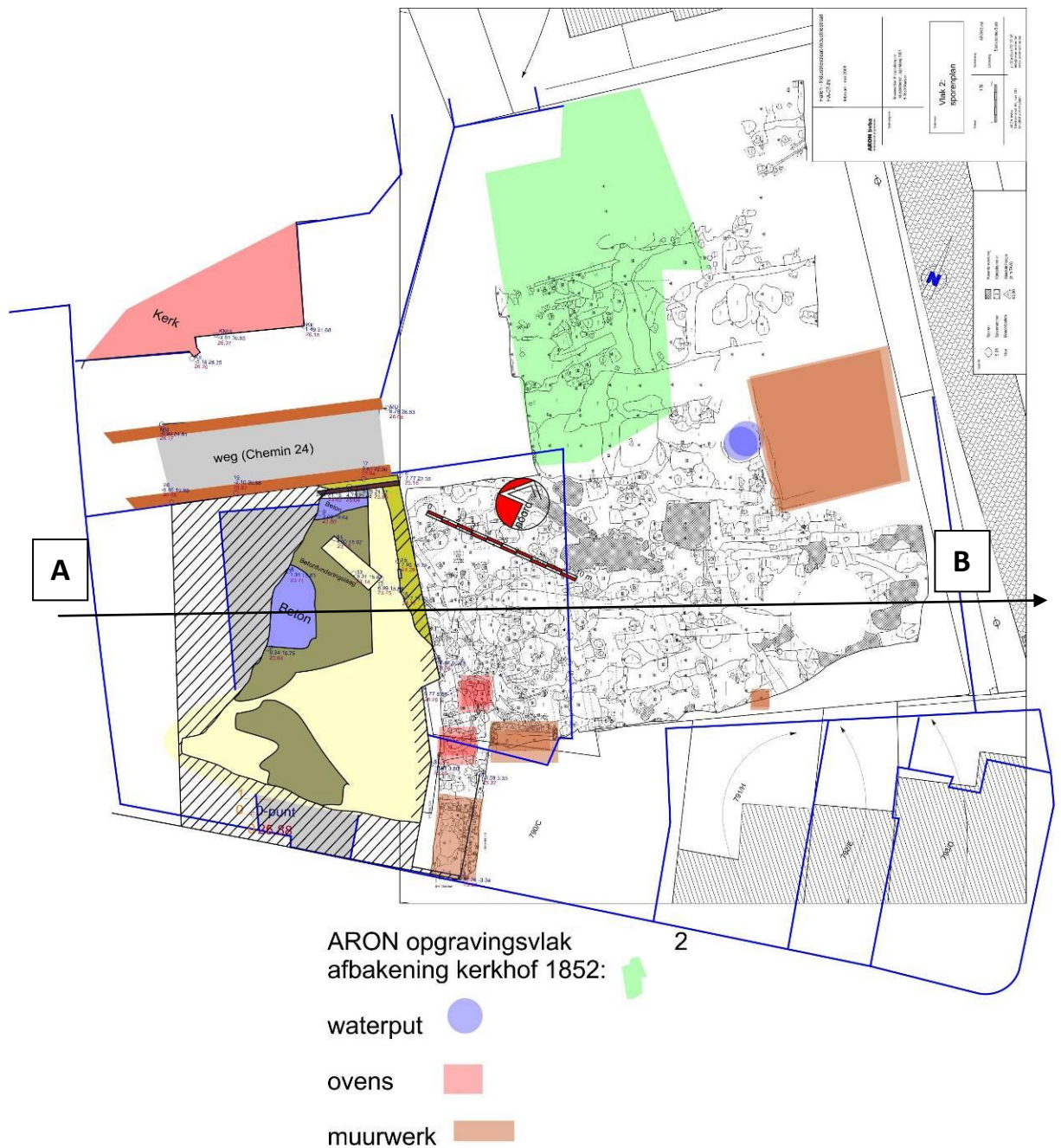
Panoramische foto aangevuld met aanduiding van de verschillende terreindelen. De lijnkleur stemt overeen met de tekstkleur.

- De breedte tussen de noordelijke eigendomsgrens en bouwlijn bedraagt 3m. De aankoop was noodzakelijk omwille van een verplichte afstand van 3m Dit is de verplichte afstand tussen gevel en perceelsscheiding. Deze perceelsuitbreiding is kadastraal (nog) niet geregistreerd waardoor de bouwlijn gelijk is aan de noordgrens van perceel 788L.
- Op het bouwplan zijn in de noordelijke zone (in het voetpad) enkele regenwaterafvoerbuizen ingetekend met een diameter van 125 m. Dit buizenstelsel leidt naar een regenwatercollector van 10.000 liter. Volgens gegevens medegedeeld door de bouwheer worden deze leidingen en put niet aangelegd. Dit wordt door hen per brief bevestigd aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.
- De nieuw te bouwen kelderruimte valt nagenoeg volledig binnen de uitgegraven kelderzone zoals blijkt uit de ons toegezonden plannen van de nieuwbouw.

Relatie tot eerder archeologisch onderzoek.

De zone 1 sluit direct aan bij de zuidwest zijde van de vlakken 1 en 2 van het door Aron onderzochte gebied. Er kan echter geen spoorrelatie vastgesteld worden temeer omdat het overgrote deel van het archeologisch niveau in zone 1 weggegraven is.

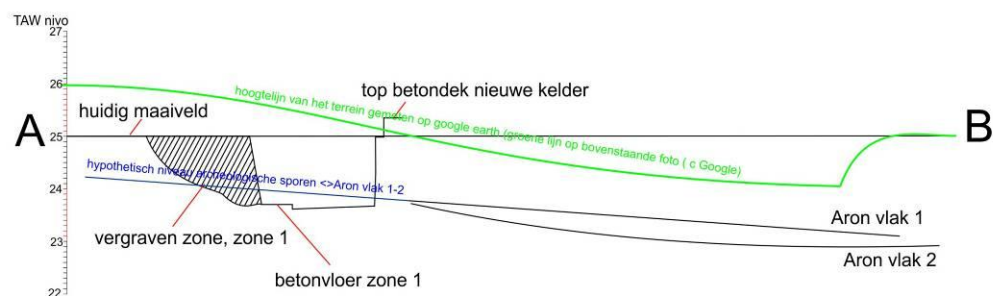
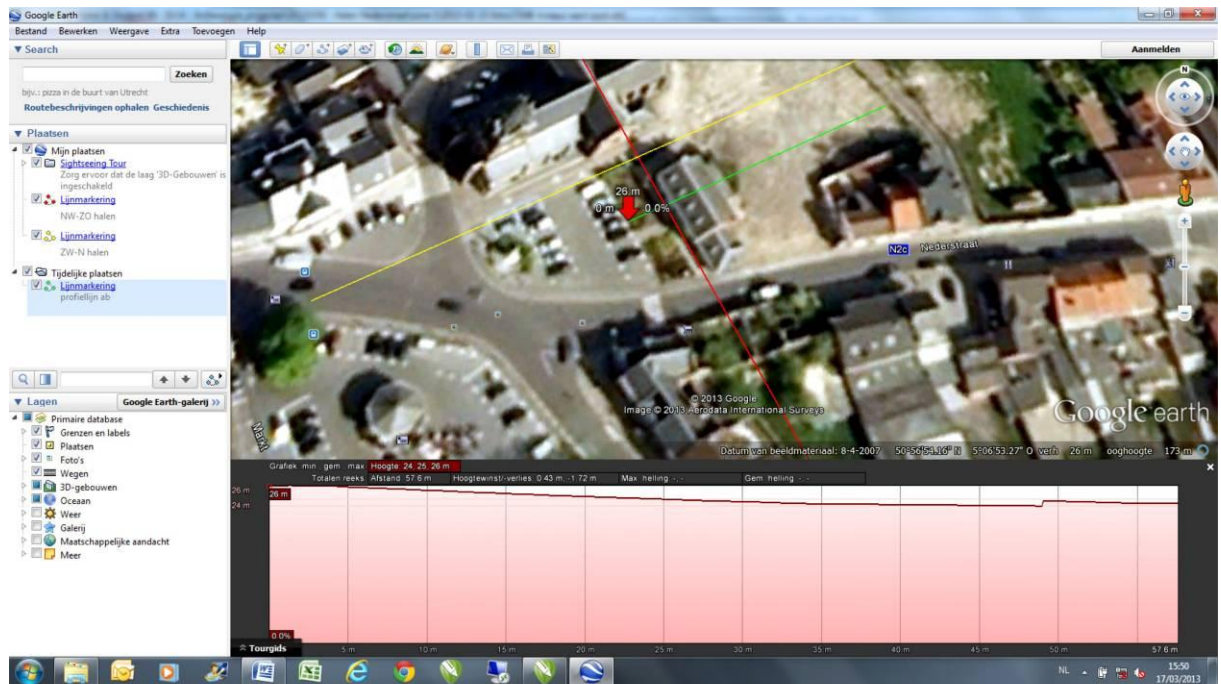

5 Besluit

Volgens onze bevindingen is zone 1 nagenoeg volledig verstoord en zijn nagenoeg alle archeologische sporen verdwenen door eerdere ingrepen, bouw en afbraak voormalige pastorie.

Dit blijkt ook uit een vergelijking van de TAW-niveaus van de opgravingsvlakken van Aron ten opzichte van de bodem van de kelder in zone 1. Het profiel is op bovenstaande projectietekening gesitueerd en aangeduid als A - B

Uit de niveauvergelijkingen op bovenstaande tekening is duidelijk dat de opgravingsoppervlakken van Aron de helling van het terrein volgden zijnde dalend in oostelijke richting van het perceel van de pastorie richting industriestraat. Hieruit kan andermaal geconcludeerd worden dat in de te onderzoeken zone 1 meer dan waarschijnlijk – en zeker in het vergraven gedeelte (kelder pastorie en omgeving) allesporen effectief verdwenen zijn.

6 aanbevelingen voor het vervolgonderzoek met betrekking tot de vindplaats zone 1

Mogelijk zijn er nog sporen aanwezig in de smalle noordzuid gerichte strook waar momenteel de bemalingsinstallatie staat. Onze aanbeveling voor zone 1 is eventueel een begeleiding bij de graafwerken om zo mogelijk eventueel aanwezige sporen in die strook nog te registreren en te onderzoeken. Ondertussen kan de kelder gerealiseerd worden aangezien die nagenoeg volledig binnen de versoorde zone zal komen te liggen.

Met andere woorden, ons voorstel is een vervolgonderzoek beperkt tot begeleid graven in de zone waar de bemaling staat.

7° een samenvatting, met vermelding van de vraagstelling, van de gevolgde onderzoeksmethode en de resultaten;

Er zijn geen aanwijzingen voor restanten van een kerkhof. Het onderzoek van Aron heeft duidelijk het uitbreidingsgebied van het kerkhof tussen 1853 en ca. 1910 kunnen afbakenen (cf. supra groene zone op vlak 1 van Aron).

Door de verstoringen kan er geen relatie gelegd worden tussen de opgravingsvlakken van het onderzoek uitgevoerd door Aron en het nog “beschikbare oppervlak” in zone 1, behoudens de zone waar de bemalingsinstallatie staat waar dit nog onzeker en onbekend is. Het betreft echter een zone van ca. 2,50 m breed die volgens de voorliggende plannen ook maar deels zal ingenomen worden door funderingen.

Uit heel de stratigrafie kunnen nagenoeg geen conclusies worden gedistilleerd met betrekking tot landschappelijke evoluties, erosielagen etc. wel is duidelijk dat de zuidzijde van de Sint-Pieters-in-bandenk-kerk gebouwd is op de top van een helling / heuveltje dat afdaalt in zuidelijke en oostelijke richting, zowel dus naar de Nederstraat als naar de Industriestraat.

Wat betreft de nog te onderzoeken zone 2: aanbevelingswaardig is de constructies in de zuidwesthoek van het door Aron opgegraven gebied op te nemen in het prospectieonderzoek.

Maar, zoals in zone 1, werden ook in zone 2 zo blijkt uit mondelinge mededelingen, bestaande woningen tot in de funderingen al weggegraven.

Antwoord op de gestelde onderzoeksvragen mbt tot Halen Nederstraat, zone 1:

De opdracht bestaat uit een bureaustudie en een archeologische opgraving. Doel van de bureaustudie is een bijkomende archeologische evaluatie van het terrein. Tijdens de bureaustudie moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

- wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens?

Cf. terreinstudie pagina 16 tot 27 en LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17, p. 4 – 11

Samenvattend kan gesteld worden dat op basis van weergaven op de Kabinetskaart van Graaf de Ferraris het oude kerkhof zich uitstrekte te noorden en ten oosten van de kerk en ten dele, laatste “zuidelijke” kruisje op de tekening, ten zuidoosten van de kerk in de hoek tussen apsis en transeptarm.

Tegen de toren stond volgens de tekening uit 1702 en vermoedelijk ook weergegeven op de ferrariskaart een gebouw. Het kerkveld inclusief kerkhof was ommuurd.

Bij verbouwingen van de kerk in de 19de eeuw is de zuidelijke transeptarm verbouwd en werd in de hoek van deze transeptarm en de apsis een sacristie gebouwd. Meer dan waarschijnlijk werd toen ook het kerkhof daar geruimd en verlegd in oostelijke richting; de uitbreiding van 1853 afgebakend door het archeologisch onderzoek van ARON in 2008. Er zijn geen bronnen die duidelijk een ruiming van een gedeelte van het kerkhof aangeven. Wel kan verondersteld worden dat in het streng katholieke milieu van de eerste helft van de 19de eeuw men “overledenen” met eerbied behandelde. Mogelijk – misschien - zijn sommige graven in de uitbreiding van 1863 herbegravingen uit de zuidoost zone tegen de kerk.

Het is niet helemaal duidelijk of de kerkhofmuur daarbij verlegd werd. Ogenscheinlijk wel gelet op de projectie van de gegevens uit de Atlas van buurtwegen op de huidige kadasterindeling.

Er zijn geen duidelijke gegevens over de bouw van de eerste pastorie. Het ruwe grondplan bleef bewaard dankzij de intekening ervan op het primitief kadaster, overgenomen in de Atlas van Buurtwegen, die als bron gebruikt werd voor dit onderzoek.

Die eerste pastorie is vermoedelijk eind 18de, begin 19de eeuw gebouwd. De noordelijke zijgevel vormde de grens met voetpad 24. Voor de pastorie is een ommuurde tuin met aan de zuidzijde een west-oost gerichte vleugel die aansluit bij het hoofdgebouw, dat daardoor een L-vormig grondplan heeft.

Deze pastorie is tussen 1970 en 1980, ook die datum is niet juist achterhaald, volledig afgebroken en vervangen door een nieuwbouw met een kleine aanbouw richting Nederstraat. De oude pastorie moet tot in de funderingen zijn afgebroken gelet op het feit dat bij de terreinstudie resten van betonvloeren werden aangetroffen rustend op ongeroerde moederbodem. Logischer wijze kon dit maar vastgesteld worden omdat rond 2009, jaartal op bewaarde foto's, de nieuwe pastorie volledig gesloopt en uitgebroken werd waardoor een grote bouwput ontstond die deels heropgevuld werd met losse grond; waarschijnlijk uit veiligheidsoverwegingen.

Uit het onderzoek van ARON uitgevoerd in 2008 blijkt een veelheid aan sporen waarin vier belangrijke groepen kunnen onderscheiden worden: de begraafplaats in het noordelijk deel, gebouwen- en funderingssporen in het zuidelijk deel, centraal in het oostelijk deel een gebouw en waterput (?) en tegen de westzijde restanten van twee ovens.

De datering van de sporen is, wat de oudste fase betreft, vermoedelijk te situeren in de 12de – 14de eeuw gelet ook op het aangetroffen aardewerk.

- Hoe was de oude perceelsindeling?

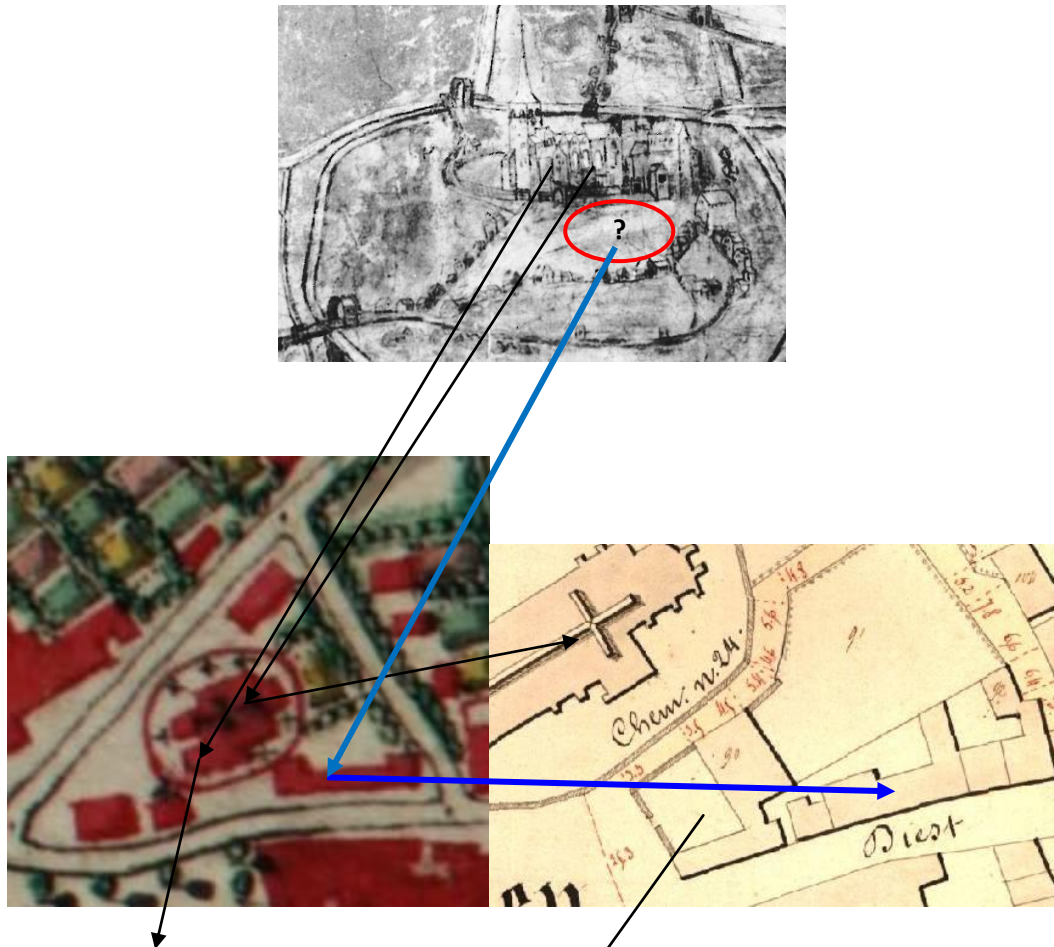
Projectie van de perceelsindeling volgens de Atlas van buurtwegen (1850-1856) op de huidige perceelsindeling (kadasterplan, www.agiv.be – geoloketten grbviewer, december 2012)

- Hoe groot waren de verschillende huizenblokken?

In zone 1 is dit enkel van toepassing op de oude pastorie die volgens het kadasterplan uit 1851 bestond uit twee vleugels, een noordzuidgerichte vleugel en een oostwest gerichte in L-vorm met elkaar verbonden.

- Welke info is er nog te vinden over de voormalige constructies op het terrein?

Volgens de prent uit 1702 en de ferrariskaart zou de pastorie binnen de kerkmuur, dus op het kerkveld gelegen kunnen hebben. De huizenblokken, zoals aangeduid op de ferrariskaart, komen waarschijnlijk overeen met de huizenblok ingetekend op de Atlas van buurtwegen, percelen zonder nummer. Een vergelijking:

Gebouw tegen de kerk (pastorij? Of tekenfout?)

Pastorij met zuidelijke vleugel

- Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief?

Op het aanpalend terrein ten oosten van de te onderzoeken zone 1 is door Aron in 2008 een opgraving uitgevoerd. De dikte van de archeologische lagen kon niet definitief worden vastgesteld, het verschil tussen de opgravingsvlakken bedraagt aan de westzijde tot 15 cm, aan de oostzijde tot 30 cm. Het bovenliggend pakket is gemiddeld 70 cm tot 80 cm dik vooraleer opgravingsvlak 1 met sporen zichtbaar werd.

- Welke info is er nog te vinden over oudere kerkfasen- en kerkhoffases?

Parochiekerk St.-Pieter-in-Banden Gotische kerk op volgende plattegrond: thans ingebouwde, vierkante W.-toren (XIII), met aanleunende vijfzijdige Z.-traptoren, die zich nu in de later aangebouwde r.zijbeuk bevindt; een driebeukig schip van drie trav. (middenbeuk eind XIV-begin XV, zijbeuken mogelijk uit midden XVI), transeptarmen van één trav. (1552) en een koor van drie rechte trav. met driezijdige sluiting, geflankeerd door sacristieën. De datering van het koor is niet duidelijk; aangezien het volledig van ijzerzandsteen is zou het gelijktijdig met de middenbeuk kunnen gebouwd zijn. De N.-sacristie heeft een oude kern mogelijk daterend van de vergroting van de kerk uit midden XVI, doch werd later aangepast en sterk gerestaureerd. In XIX werd de Z.-transeptarm verhoogd, terwijl de N.-zijbeuk en -transeptarm volledig vervangen werden door nieuwe constructies; ook de Z.-sacristie dateert volledig uit deze periode. De

bovenste torengeliding dateert van de restauratiecampagne na de eerste wereldoorlog. Na beschadiging in 1940 werd de kerk nogmaals gerestaureerd.

W.-toren met oorspronkelijk drie, thans vier registers van ijzerzandsteen, gescheiden door kalkstenen (?) lijsten. Twee zeer zware steunberen met vier versnijdingen, haaks op dezelfde gevel. Een korfboogvormig geprofileerd portaal van ijzerzandsteen (1554) en twee spitsboogvensters in de voorgevel. Oorspronkelijk spitsboogvormige galmgaten, twee op elke zijde van de derde geleding.

Basilicaal schip van drie trav. met een middenbeuk van ijzerzandsteen, voorzien van ronde bovenlichten; de originele Z.-zijbeuk is uit baksteen opgetrokken met een plint van ijzerzandsteen, banden en gotische spitsboogvensters van zandsteen. Bakstenen steunberen, daterend van de restauratie (XIX). De recentere N.-zijbeuk is, evenals de N.-transeptarm integraal van baksteen. De Z.-transeptarm vertoont duidelijk de dakhelling; het oude gedeelte is van baksteen met plint en banden van ijzerzandsteen, evenals het spitsboogvenster, doch recente steunberen.

Integraal ijzerzandstenen koor met spitsboogvensters tussen steunberen met dubbele versnijding. Oorspronkelijke bakstenen N.-sacristie op een brede ijzerzandstenen plint en voorzien van bakstenen steekboogvensters (aanpassing?); XIX - Z.-sacristie van bak- en ijzerzandsteen, en met gebruik van arduin voor de vensters.

De begane grond van de toren is overdekt d.m.v. een zandstenen kruisriboverwelling, met spitsboogvormige scheibogen van ijzerzandsteen. Het schip vertoont een basilicale opstand met zeer kleine bovenlichten. Geprofileerd kruisribgewelf met gewelfsleutel en ribben uitlopend op versierde kraagstenen. Spitsboogarcaden op kalkstenen zuilen met bladwerkkapiteel. Enkele nissen in de Z.-transeptarm, voorzien van gotische tracering.

Overkluizing van het koor d.m.v. kruisribgewelven met spitsboogvormige gordelbogen, en een straalgewelf boven de sluiting

(bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/21764>)

Op het terrein, tijdens de terreinevaluatie werd geen enkel spoor van een oudere kerkfase aangetroffen. De thans ingebouwde 13de-eeuwse toren, cfrt beschrijving in de inventaris van onroerend erfgoed, laat vermoeden dat oudere kerkfasen onder de huidige kerkbouw gelegen zijn en niet erbuiten.

- Wat is de ouderdom van het kerkhof?

Het oorspronkelijke kerkhof situeert zich, voortgaande op de ferrariskaart, ten noorden en ten oosten van de kerk met een kleine uitbreiding in de hoek oost van de zuidelijke transeptarm. Dat gedeelte van het kerkhof zal verdwenen zijn bij de bouw van de sacristie in de 19de eeuw. Vermoedelijk is toen ook de kerkhofmuur heraangelegd met inbegrip van het voetpad *Chemin 24* zoals aangegeven op het uittreksel uit de Atlas van buurtwegen. Het kerkhof dat in 1853 werd aangelegd ten oosten van de parochiekerk deed dienst tot 1913. Na opgave van dit kerkhof deed het terrein bovendien dienst als speelkoer voor het schooltje dat in de 19de eeuw aan de oostelijke rand van het onderzoeksterrein was opgetrokken en pas zeer recent werd gesloopt.

Er kon, behoudens een aanduiding op de ferrariskaart geen aanduiding gevonden voor de situering / afbakening van het oude kerkhof in zuidelijke richting. Vermoedelijk reikte het oude kerkhof tot aan de oostzijde van de zuidelijke transeptarm; plaats waar op de ferrariskaart nog een kruis getekend staat. Gelet op het feit dat de kerk in de 19de eeuw verbouwd werd met op de beschreven plek een nieuwe sacristie, de aanleg van een voetpad (cfrt Atlas van

buurtwegen) en een pastorie (laat 18de begin 19de eeuw?) doet ons vermoeden dat, gelet op het de heropleving van het katholicisme in de eerste helft van de 19de eeuw, na het vertrek van de Fransen, men de nodige eerbied aan de dag legde voor de overledenen en de graven geruimd werden. Alhoewel ... uit archeologisch onderzoek blijken soms heel andere dingen. In elk geval, de riolering in profiel 2A en 2B (grèsbuis) heeft, indien er nog sporen waren, gezorgd voor vernietiging van tenminste een deel ervan. In de onderzochte profielen werd geen enkel spoor van een graf gevonden, noch beenderresten.

- Tot wanneer bleef het kerkhof in gebruik? **Tot 1913**
- Werd het kerkhof ooit geruimd?
Het oostelijk gedeelte, de 19de-eeuwse uitbreiding niet (cf. verslag : LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17. Wat betreft het zuidelijke deel zijn er geen aanwijzingen, enkel vermoedens enerzijds uit historische overwegingen, anderzijds omdat binnen perceel 788L geen sporen van inhumatiegraven werden aangetroffen.
- In welke mate is het terrein reeds verstoord?
Wat betreft zone 1 is het terrein grondig verstoord enerzijds door de bouw van een nieuwe pastorie rond 19875/1980 en de afbraak en volledige uitbraak daarvan in 2010

Tijdens de opgraving moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

- Wat is de aard, de verspreiding en de datering van de sporen? **Er werden bij de terreinstudie nagenoeg geen sporen aangetroffen in zone 1, de kelder(s) van de pastorie, cf. verslag – betonvloeren, heeft elk archeologisch niveau doorgraven.**
- Wat is de relatie tussen de sporen uit de verschillende periodes? **nvt**
- Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden? **Er zijn toch verschillende lagen te onderscheiden in de stratigrafie, cf. verslag pagina 30.**
- Zijn er structuren te herkennen? Wat is hun aard (functioneel / bewaringstoestand) datering, verspreiding en ruimtelijke samenhang? **nvt**
- Wat is het verband (functioneel, ruimtelijk, evolutie doorheen de tijd) tussen resten van huizen, achtererven en bijhorende structuren en eventuele resten van artisanale activiteiten? **nvt**
- Zijn er aanwijzingen voor artisanale activiteiten? Welke? **nvt**
- Welke elementen omvatten de erven en hoe zijn ze gestructureerd? **nvt**
- In hoeverre kunnen er gebouwenplattegronden worden herkend en kunnen er uitspraken worden gedaan met betrekking tot de typen plattegronden en functionele en constructieve aspecten van de gebouwen? Is er sprake van herstelfasen? Zijn er aanwijzingen voor interne organisatie binnen de gebouwen? **nvt**
- Zijn er post/laattmiddeleeuwse kelders aanwezig? Kan er iets gezegd worden over het type en functionele en constructieve aspecten van de kelders? Is er sprake van herstelfasen? Zijn er aanwijzingen voor interne organisatie binnen de kelders? **nvt**
- Wat kan er gezegd worden over de bouwchronologie van het terrein op basis van bouwarcheologische en archivalische bronnen?

Op basis van cartografische gegevens, onder voorbehoud van juiste interpretatie van de gegevens op de ferrariskaart, zou kunnen gesteld worden dat de pastorie, in grondplan weergegeven op het uittreksel van de Atlas van Buurtwegen, gebouwd is na de opname door de landmeters in dienst van de Oostenrijkse graaf. Dus, na 1775 (ongeveer) zou pas de eerste pastorie gebouwd geweest zijn. Misschien houdt die bouw verband met de verbouwingen aan de kerk in de eerste helft van de 19de eeuw (cf. overzicht kerkgeschiedenis, supra), die ook de uitbreiding van het kerkhof in oostelijke richting tot gevolg hadden en de aanbouw van een zuidelijke sacristie.

Deze pastorie werd in de jaren 1970/1980 volledig afgebroken. Bewijs daarvoor is de aanwezigheid van betonnen keldervloeren in de bouwput in zone 1 (percelen 788L – 788M). In die jaren werd een nieuwe pastorie gebouwd die op haar beurt rond 2009/2010 is afgebroken tot in de funderingen met uitzondering van restanten van de betonvloer.

- Kan het voormalige kerkhof afgebakend worden? Zijn er nog graven aanwezig of werd het kerkhof volledig geruimd?

Er zijn aanwijzingen dat in het meest noordelijk deel van zone 1 misschien graven aanwezig geweest zijn. Echter de bouw van de pastorie, de zuidelijke sacristie en de aanleg van het voetpad met latere ingrepen, onder meer aanleg riolering in grèsbuizen, hebben alle sporen daarvan uitgewist. Wat de uitbreiding van 1853 betreft: die uitbreiding is heel duidelijk afgebakend tijdens het onderzoek uitgevoerd door Aron (cfrt verslag terreinstudie, pag. 33)

- Wat is de densiteit van de begraving? Bevinden de graven zich in verschillende stratigrafische niveaus? **Nvt (ook niet van toepassing op de nog te onderzoeken zone 2)**
- Wat is de bewaringstoestand van het skeletmateriaal? Wat is hun datering? Zijn er aanwijzingen over geslacht, de identiteit en/of de sociale status van de overledenen? **Nvt (ook niet van toepassing op de nog te onderzoeken zone 2)**
- Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden? **nvt**
- Tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren de vondsten, wat is de vondstdichtheid en de conserveringsgraad? **nvt**
- Wat kan er op basis van het organische en anorganische vondstmateriaal gezegd worden over de datering, de functie de materiële cultuur en de bestaansconomie van de site? **nvt**
- Wat zeggen de aangetroffen sporen over de welstand en levenswijze van Halenaar gedurende hun gebruikperiode? **nvt**
- Kunnen de interpretaties van het bureauonderzoek en het onderzoek van Aron finjngesteld worden? **nvt**
- Wat zijn de verschillende landschappelijke elementen in het onderzoeksgebied? Hebben deze invloed gehad op de locatiekeuze van Halen als middeleeuwse stad? **nvt**
- Wat is de archeologisch relevante geologische en bodemkundige opbouw? In hoeverre is de bodemopbouw intact? Is er sprake van bodemdegradatie en/of bodemerosie, en wat vertelt dit over de intactheid van de sporen? **nvt**
- Is er effectief sprake van een erosiepakket? **nvt**
- Op welke hoogte bevindt zich de natuurlijke bodem?

Tussen -80 cm en plaatselijk -1,50 m tov het maaiveld (TAW niveau profiel noordoosthoek: ca. 25 m)

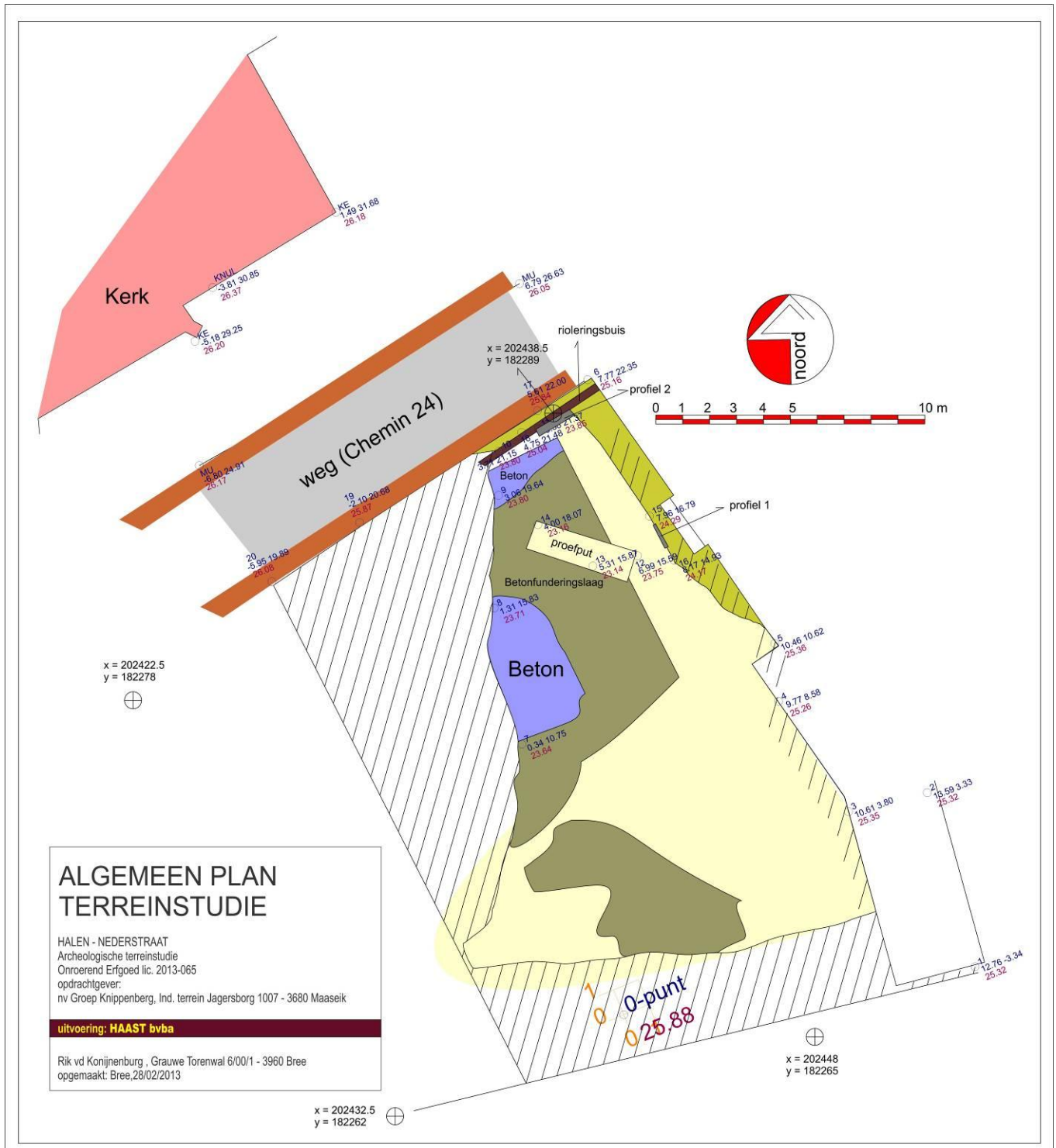
- Wat is het belang en de betekenis van de site binnen de bestaande kennis over de geschiedenis van Halen en de ruimere regio? Wat zegt dit onderzoek over het stedelijk weefsel van Halen doorheen de verschillende cultuurperiodes? **nvt**
- Hoe past de vindplaats binnen het regionale landschap uit deze specifieke periodes? Zijn deze vergelijkbaar met andere soortgelijke vindplaatsen uit dezelfde periodes of wijzen de resultaten op een specifieke functie of specifieke omstandigheden binnen de nederzettingen? Welke overeenkomsten en verschillen bestaan er met gelijkaardige vindplaatsen? **nvt**

8° literatuur;

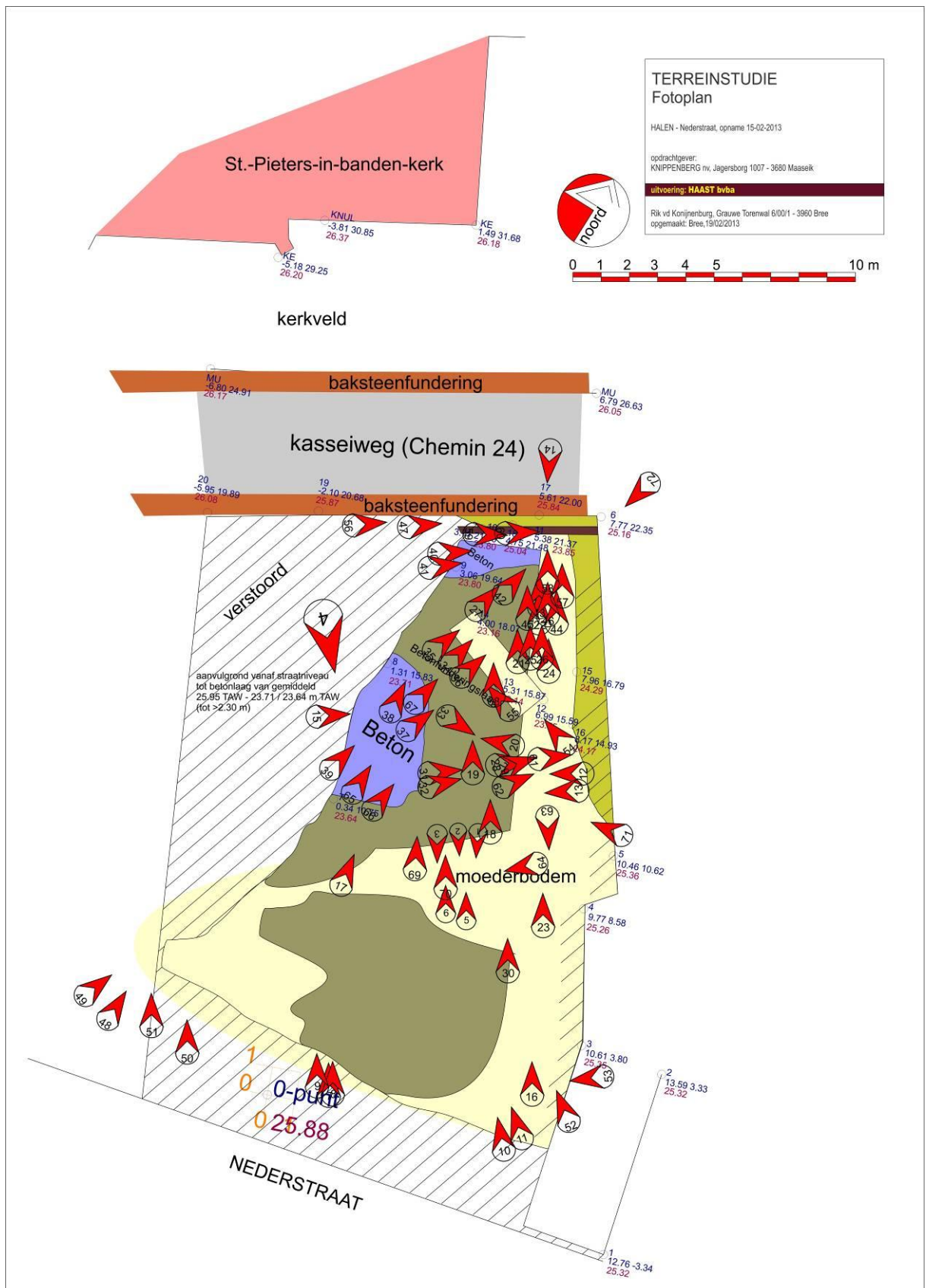
cfrt voetnoten

9° bijlagen (inventariserende metagegevens);

Algemeen plan vaststellingen 15/02/2013:

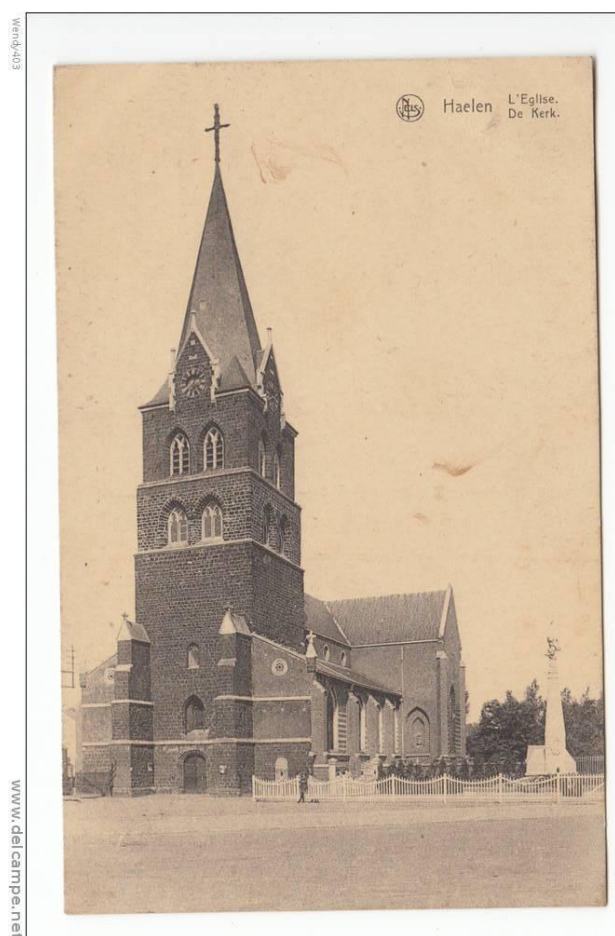

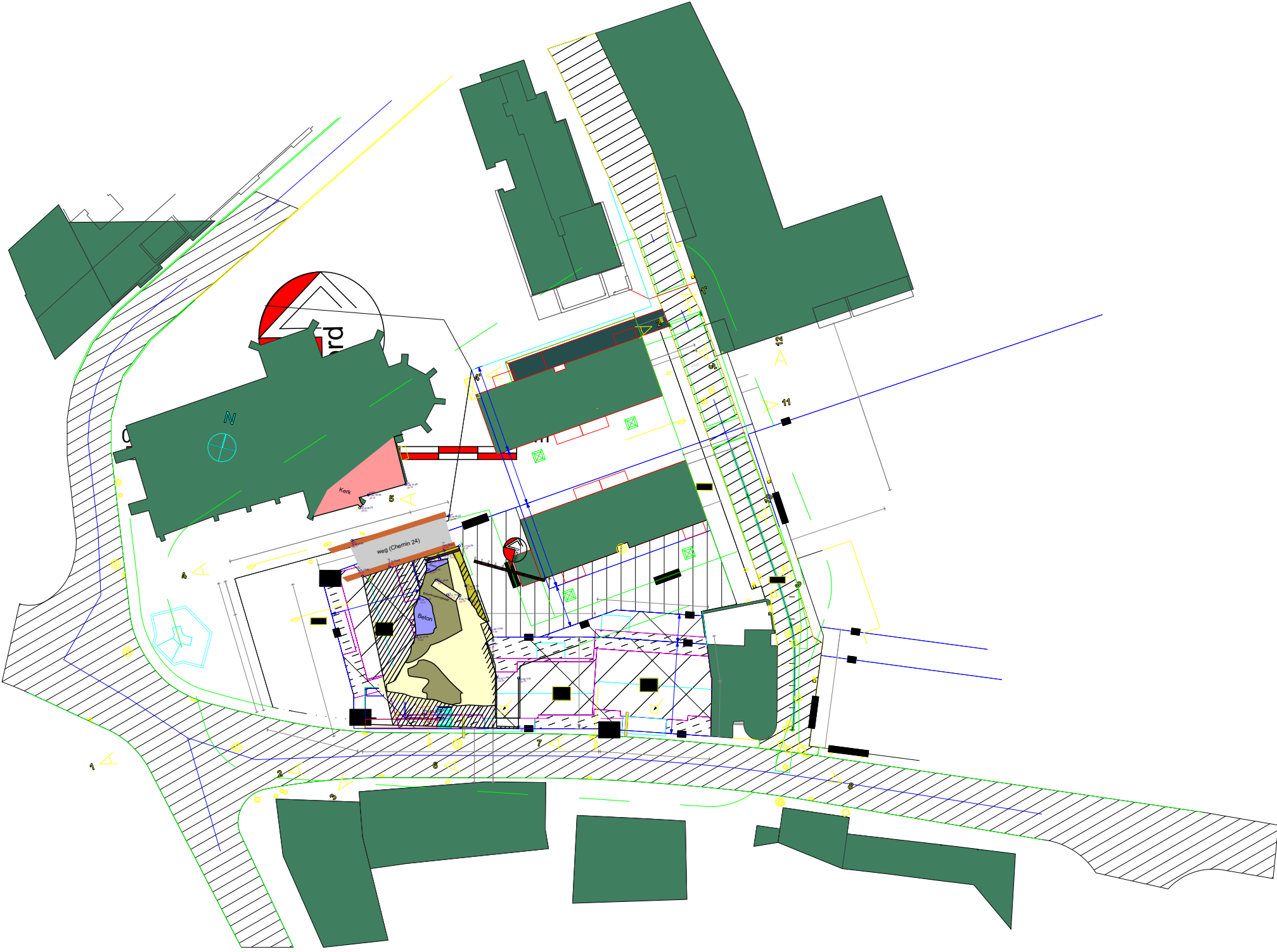
Fotoplan:

Eén van de weinige foto's, postkaarten, waarop uiterst links een hoek van het dak van de 18de / 19de- eeuwse pastorie, aan de noordzijde gescheiden van de kerk door hoge struiken en bomen. Op de postkaart hieronder een duidelijker beeld van de aanplantingen ten noorden van de pastorie.

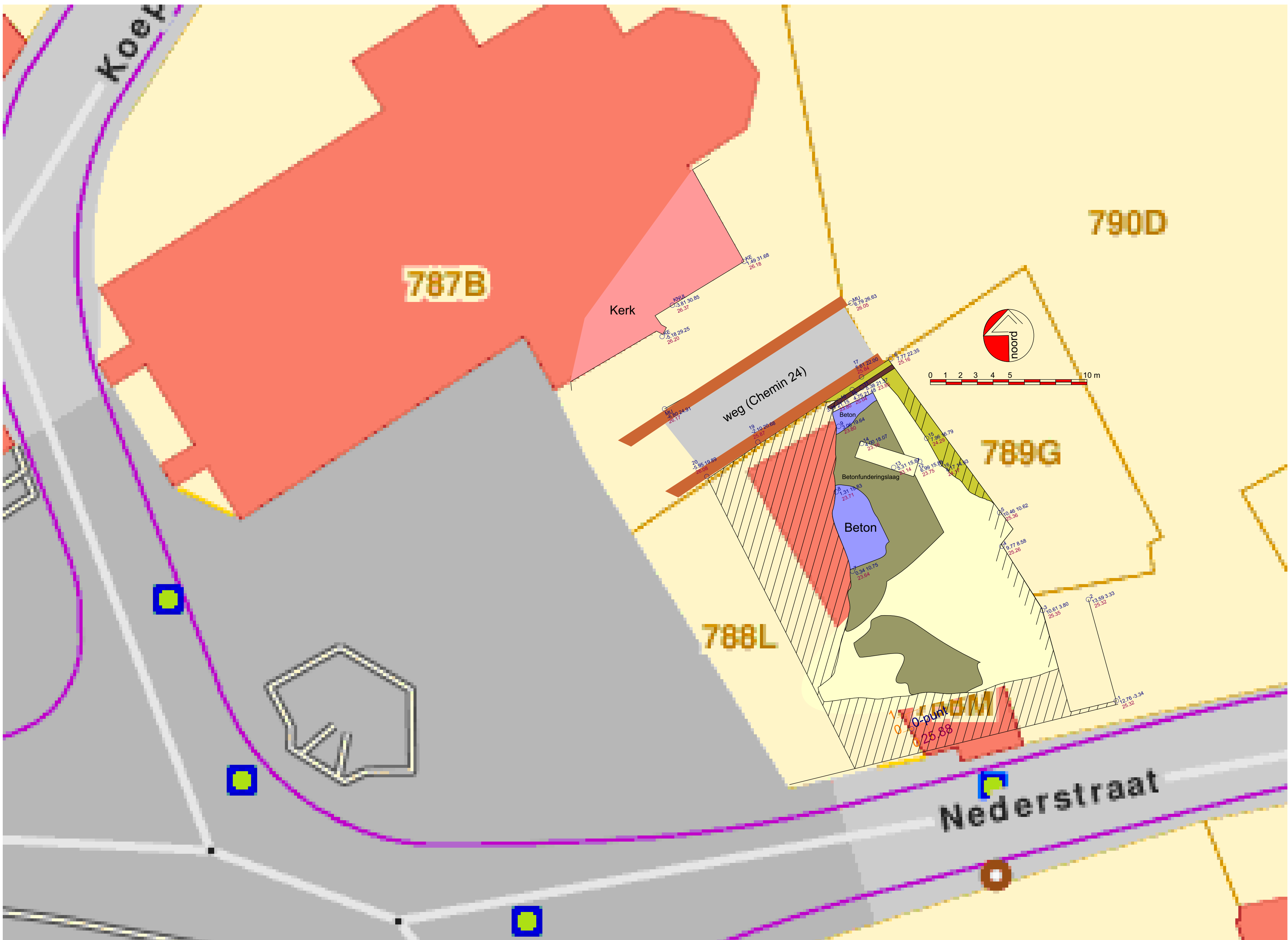

PROJECTIE OPMETINGEN OP plan nieuwbou

PROJECTIE OPMETINGEN OP KADASTERTEKENING UIT ATLAS VAN BUURTWEGEN (1856)

PROJECTIE OP UITTREKSEL UIT KADASTERPLAN GRB _ www.agiv.be _ grb _ GEOVIEWER